

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Ruský konsonantismus v porovnání s českým **Russian consonantry in comparison with Czech**

Anna Chaloupková

Vedoucí práce: PhDr. Jakub Konečný, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice (B7507)
Studijní obor: Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání –
Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Ruský konsonantismus v porovnání s českým* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 6.12.2020

Touto cestou bych chtěla poděkovat vedoucímu práce PhDr. Jakubu Konečnému Ph.D. za odborný dohled, cenné rady a připomínky, které mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval.

ABSTRAKT

Bakalářská práce je věnována porovnání konsonantního systému českého a ruského jazyka. Práce je rozdělena do dvou částí. První část je zaměřena na popis jednotlivých prvků konsonantismu každého jazyka v předem stanovené struktuře. Při popisu je pozornost věnována zejména artikulačním a akustickým charakteristikám jednotlivých hlásek a také obecným charakteristikám příslušných souhláskových fonémů. Dále je popsána platná ortoepická norma obou jazyků s ohledem na procesy dotýkající se konsonantů. Druhá část práce obsahuje výsledky analýzy a komparace, přičemž jsou představeny shody a rozdíly v obou jazycích.

KLÍČOVÁ SLOVA

fonetika a fonologie, artikulace, souhláska, fonetické procesy, ortoepie

ABSTRACT

The bachelor thesis is devoted to the comparison of the consonant system of Czech and Russian language. The thesis is divided into two parts. The first part focuses on the description of individual elements of consonantism of each language in a predetermined structure. In the description, attention is paid to the articulation and acoustic characteristics of the individual sounds as well as to the general characteristics of the respective consonant phonemes. Furthermore, a valid orthoepic norm of both languages is described with regard to the processes affecting the consonants. The second part of the thesis contains the results of the analysis and comparison, with the concordances and differences in both languages presented.

KEYWORDS

phonetics and phonology, articulation, consonant, phonetic processes, orthoepy

Obsah

Úvod.....	8
Teoretická východiska.....	10
1 Fonetika a fonologie.....	10
1.1 Základní pojmy a termíny	11
1.1.1 Foném.....	11
1.1.2 Hláska.....	11
2 Segmentální (fonemická) úroveň	13
2.1 Artikulační a akustické aspekty fonetických deskripcí	13
2.1.1 Definice artikulační a akustické fonetiky	13
2.1.2 Ústrojí artikulačního aparátu	13
2.1.3 Hlavní komponenty produkce řeči.....	15
3 Komplexní charakteristika ruského a českého konsonantismu	17
3.1 Ruský konsonantismus.....	17
3.1.1 Artikulace ruských souhlásek	17
3.1.2 Artikulace ruských měkkých a tvrdých souhlásek.....	19
3.2 Český konsonantismus	20
3.2.1 Artikulace českých souhlásek.....	20
3.3 Základní rysy ruského a českého konsonantismu v porovnání	22
4 Ortoepie a ortofonie.....	25
4.1 Ortoepické normy současné ruštiny	25
4.2 Ortoepické normy současné češtiny.....	28
Praktická část	32
5 Metodologie praktické části.....	32
6 Porovnání souhlásek.....	33
6.1 Souhlásky zcela shodné	34
6.2 Souhlásky částečně (zdánlivě) shodné	42

6.3	Souhlásky zcela odlišné	49
6.4	Souhlásky pro každý jazyk typické	55
6.4.1	Jedinečné souhlásky ruského jazyka	55
6.4.2	Jedinečné souhlásky českého jazyka.....	55
7	Porovnání ortoepických procesů.....	56
7.1	Procesy probíhající odlišným způsobem, ale postihující totožné jevy.	56
7.1.1	Výslovnost бѣ × бе, пѣ × пе, мѣ × ме, вѣ × ве , фѣ × фе	56
7.2	Procesy probíhající totožným způsobem, ale postihující (převážně) odlišné jevy.....	56
7.2.1	Asimilace podle znělosti – neznělosti	56
7.2.2	Artikulační asimilace.....	58
7.3	Procesy postihující odlišné jevy	59
7.3.1	Výslovnost souhlásek zdvojených a jednoduchých	59
7.3.2	Zjednodušování souhláskových skupin.....	60
7.3.3	Asimilace podle tvrdosti – měkkosti	61
Závěr.....	62
Resumé.....	64
Резюме.....	66
Seznam použitých informačních zdrojů	68
Seznam obrázků	72

Úvod

Obsahem této bakalářské práce je zejména deskripce a komparace konsonantního systému ruského a českého jazyka. Jedním z hlavních důvodů zvolení tohoto tématu je v první řadě míra zajímavosti a zásadnosti foneticko-fonologické roviny jazyka, která představuje jednu z nejvýznamnějších rolí při procesu komunikace, jež je vnímána jako základ veškerých funkčních mezilidských vztahů. Východisky pro praktickou část jsou především teoretické poznatky českých a ruských autorů odborné literatury, které se týkají obzvláště jazykovědných disciplín fonetiky a fonologie.

Teoretická část je zaměřena na popis a charakteristiku jednotlivých prvků konsonantních systémů ruského a českého jazyka. Popis je orientován zejména na artikulační a akustické charakteristiky jednotlivých souhlásek, a také na obecné charakteristiky příslušných souhláskových fonémů. Pozornost je též věnována specifičtějšímu popisu a klasifikaci fonetiky a fonologie z hlediska vědy. Dále je podrobněji konkretizována segmentální rovina jazyka, která slouží jako teoretické východisko pro interpretaci výsledků analýz a komparací konsonantismů obou jazyků, které jsou prezentovány v praktické části. Veškeré tyto teoretické poznatky jsou založeny na bázi platných ortoepických norem ruského a českého jazyka.

Praktická část práce je zaměřena na komparaci konkrétních prvků obou konsonantních systémů a dále na výsledky analýz, přičemž jsou představeny shody a rozdíly charakteristik konkrétních konsonantů v obou jazycích. Dále je prezentována analýza výsledků komparace artikulačních a akustických charakteristik jednotlivých konsonantů a jevů platné ortoepické normy českého a ruského jazyka.

Cílem práce je zjistit a představit vzájemné odlišnosti a shody artikulačních a akustických aspektů jednotlivých prvků konsonantních systémů obou jazyků. Pro dosažení této konkluze jsou v práci využity (nejen) popisy artikulace ruských a českých souhlásek zpracované ruskými i českými autory odborné literatury, jejichž poznatky se staly východisky pro zpracování části praktické.

Součástí teoretické i praktické části této bakalářské práce jsou také tabulky a obrázky, které názorně zobrazují např. přehled konsonantů ruského a českého jazyka, ústrojí artikulačního aparátu včetně popisu procesu vzniku jednotlivých souhlásek,

artikulační pozice rtů, zubů, jazyka atd., čímž též usnadňují pochopení, a umožňují tak snazší porozumění konkrétním analyzovaným jevům.

Teoretická část

1 Fonetika a fonologie

Fonetika a fonologie jsou dvě základní jazykovědné disciplíny, které se zabývají procesy zvukové roviny jazyka vznikající při verbální komunikaci. Zatímco **fonologie** se zabývá složkami zvukového signálu a dorozumívacími funkcemi jednotlivých hlásek (tedy fonémů, nejmenších zvukových jednotek rozlišující významy nebo tvary slov), cílem **fonetiky** je analyzovat materiální stránku zvukových výrazových prostředků jazyka z pohledu artikulačního (tvorba fónů), akustického (přenos fónů) a percepčního (příjem fónů). Fonetiku je možné vydělit na několik druhů podle konkrétních zaměření a cílů. Hledisko **artikulační** se zabývá tvorbou signálu, tedy mechanismem tvoření jednotlivých zvuků a jejich skupin díky spojování hlásek a tvorbou prozodických složek souvislé řeči. Fonetika **akustická** studuje rozbor vlastností a parametrů výsledného signálu lidské řeči pomocí fyzikálních metod analýzy zvuku. Hlavním komponentem **percepční** složky fonetiky je sluchový orgán při procesu příjmu zvuku, jehož podstatou je analýza a hodnocení slyšené informace.¹

Fonetiku lze dále rozdělit na fonetiku **obecnou**, která se zabývá základními problémy týkající se tvoření lidské řeči s platností pro všechny jazyky; fonetiku **speciální**, která sleduje a popisuje zvukovou stránku konkrétního jazyka (např. češtiny, ruštiny, čínštiny); fonetiku **synchronní**, jejíž pohled se zabývá zkoumáním současných jazykových jevů a fonetiku **diachronní**, jež sleduje změny a vývojové tendence v historickém časovém období. Teoretická východiska vyplývají z výzkumů fonetiky teoretické a fonetickými poznatky v praxi, zejména ve výuce cizích jazyků nebo logopedii, se zabývá synchronní aplikovaná fonetika.²

Porovnáváním materiálních stránek zvukových výrazových prostředků dvou (a více) konkrétních jazyků se zabývá fonetika **konfrontační**.³ Tato charakteristika fonetické roviny je dále též obsahem praktické části této práce.

¹ srov. Krčmová, M., 2008, online.

² srov. tamtéž, online.

³ srov. tamtéž, online.

1.1 Základní pojmy a termíny

1.1.1 Foném

Foném je základní a nejmenší částí zvukové stránky jazyka, který má v konkrétním jazyce rozlišovací funkci. Dle M. Krčmové⁴ „tímto termínem rozumíme zvukový prostředek sloužící k odlišení morfémů, slov a tvarů slov téhož jazyka s různým významem (lexikálním, gramatickým). Liší se od ostatních fonémů téhož jazyka nejméně jednou fonologickou distinktivní vlastností“.

Možné varianty artikulace určitého fonému umožňuje **alofon**. Prostřednictvím tohoto srovnávání dvou fonémů je možné definovat odlišnosti dalších hlásek – fonémů. V českém jazyce je možné rozlišit 24 konsonantických fonémů, v ruském jazyce jich existuje 36.⁵

1.1.2 Hláska

Hláska se považuje, na rozdíl od fonému, za nejmenší jednotku řeči. B. Hála⁶ uvádí, že hláska je „nejmenší, dále už nedělitelná mluvidly vytvářená artikulačně akustická realita jazyka, představující základní zvukový prvek konkrétního jazyka.“ Tuto nepřesnou starší definici však M. Krčmová⁷ upravuje a funkci minimální reálně existující artikulační (i akustické) jednotky lidské řeči přikládá až slabice.

Hlásky se dále dělí podle přítomnosti šumu (souhlásky), tónu (samohlásky) nebo kombinace obou těchto aspektů (souhlásky). Konkrétněji, pokud při artikulaci jednotlivých hlásek vzduchový proud, který rozkmitává hlasivky, proudí skrze retní a nosní dutiny neomezeně, bez jakékoli překážky (striktury), dochází k vytvoření, vyslovení a percepci **samohlásek**, jejichž bází se stává tón. Pokud však proudění vzduchového proudu při procesu vzniku hlasu narazí na některou z překážek (způsobené např. jazykem), vznikají **souhlásky**, jejichž bází se pak stává tón a šum. Souhlásky je tedy možné dělit podle účasti hlasivek v artikulaci na **znělé**, kdy jsou do procesu vzniku zapojeny hlasivky; a **neznělé**, kdy se vzduchový proud hlasivek nedotýká, tedy bez jejich účasti. V některých jazycích, včetně ruštiny a češtiny, je též možné se setkat s hláskami, jejichž základ je tvořen z větší části jak složkou tónovou,

⁴ Krčmová, M., 2008, online.

⁵ srov. Spiridonov, V. N., 1996, s. 49, překlad: Anna Chaloupková.

⁶ Hála, B., 1975, s. 112.

⁷ srov. Krčmová, M., 2008, online.

tak šumem, jehož přítomnost je však mnohem menší než u znělých a neznělých souhlásek. Tento typ souhlásek se nazývá **sonorní**.⁸

Konsonanty je dále možné podle několika kritérií nejčastěji klasifikovat z hlediska **způsobu artikulace** (tj. podle způsobu překonávání překážky vytvořené artikulačními orgány), **místa artikulace** (tj. místo vzniku souhlásky), podle **znělosti** či **neznělosti** (tj. účasti či neúčasti hlasivek) a podle **měkkosti** či **tvrdosti** (tj. přítomnosti či nepřítomnosti palatalizace).⁹

⁸ srov. Spiridonov, V. N., 1996, s. 6, překlad: Anna Chaloupková.

⁹ srov. Spiridonov, V. N., 1996, s. 49, překlad: Anna Chaloupková.

2 Segmentální (fonemická) úroveň

2.1 Artikulační a akustický aspekty fonetických deskripcí

2.1.1 Definice artikulační a akustické fonetiky

Jak již bylo výše zmíněno, artikulační fonetika se zabývá artikulací založenou na anatomicko-fyziologické bázi (řečový aparát) a mechanismem tvoření a spojování jednotlivých zvuků, hlásek, základních jednotek artikulační fonetiky, ve slabiky. Předmětem tohoto aspektu je tedy činnost a souhra řečových orgánů zajišťujících proces tvoření zvuků řeči vedoucích tak k vyslovování (kmitání hlasivek, aktivita a pasivita mluvidel, např. jazyka nebo rtů), v důsledku čehož se též mění forma rezonantů – ústní a nosní dutiny.¹⁰

Dle M. Krčmové¹¹ „akustická a auditivní fonetika zaměřuje svou pozornost na výsledný signál lidské řeči bez ohledu na artikulační mechanismy, jimiž byl vytvořen. Předmětem zkoumání se blíží fyziologické akustice, odvětví fyziky zabývajícímu se otázkami lidského hlasu, problémy slyšení zvuků a akustice jako součásti fyziky.“

2.1.2 Ústrojí artikulačního aparátu

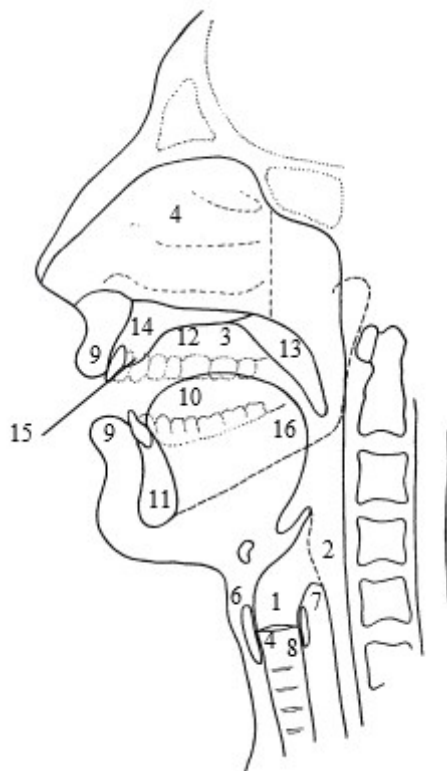
Celek vlastních mluvních orgánů plní funkci vzniku řeči (primárně však také dýchání či příjmu potravy) se nazývá **řečovým (mluvním) ústrojím**. Jednotlivé hlásky vznikají za daných předpokladů, mezi které se řadí především určitá síla vzduchového proudu, proces kmitavého pohybu hlasivek, funkce rezonantů a podmínky vnějšího (i vnitřního) prostředí (vzduchu).¹²

¹⁰ srov. Hála, B., 1975, s. 52.

¹¹ Krčmová, M., 2008, online.

¹² srov. Oliverius, Z. F., 1974, s. 30-32, překlad: Anna Chaloupková.

Následující obrázek zobrazuje schéma průřezu **řečového aparátu** a jeho nejdůležitější (očíslované) komponenty zajišťující vznik a vytváření jednotlivých hlásek.

Obr. 1 Schéma průřezu řečového aparátu¹³

Hlavním a primárním aspektem pro vznik a vytváření jednotlivých hlásek je **dech**, konkrétně síla expiračního vzduchového proudu vydechovaného za pomoci pohybu hrudního koše a bránice z plic skrze **hrtan (1)**, **dutinu hrdelní (laryngální) (2)** a **ústní (orální) (3)** nebo **nosní (nazální) dutinu (4)** ven. Při klidovém dýchání výdech trvá asi o polovinu déle nežli vdech, při mluvení se však vdech urychluje a výdech až několikanásobně prodlužuje (v závislosti na délce mluveného projevu). Dalším a zásadním komponentem pro vznik hlasu jsou hlasivky, jejichž rytmické kmitání je jediným vlastním zdrojem hlasu. **Hlasivky (5)** jsou umístěny v hrtanu, který se dále skládá z **prstencové chrupavky**, na které se nachází **chrupavka štítná (6)** a na kterou je z její zadní části připojena **chrupavka pyramidální (7)**. Prostor mezi hlasivkami a pyramidálními chrupavkami se nazývá **hlasivková štěrbiná (8)**.

¹³ Krčmová, M., 2008, online.

Mezi rezonanty, jejichž hlavními funkcemi je modifikace předchozího vytvořeného hlasu hlasivkami, zesílení základního tónu zvuku nebo tvoření některých šumů, patří **dutina ústní (3)** a **dutina nosní (4)**. Dutina ústní má na modifikaci hlásek maximální podíl, a to především díky činnosti jednotlivých aktivních artikulačních orgánů tohoto ústrojí, jimiž jsou **jazyk, rty (9, 10)** a **dolní čelisti (11)**. Dutinu ústní a nosní rozdělují **tvrdé (12)** a **měkké patro (13)**. Části **horní čelisti (14)** těsně za předními zuby se nazývají **alveoly (15)**. Nejpohyblivějším orgánem dutiny ústní je **jazyk (10)**, který sestává z **kořene, těla** (hlavní části), které se dále dělí na přední, střední a zadní část a **hrotu**, pohyblivé přední části.¹⁴

2.1.3 Hlavní komponenty produkce řeči

Soustavy mluvních orgánů lze rozdělit podle jejich účasti při procesu vzniku jednotlivých hlásek na tři skupiny: **ústrojí dýchací** (respirační), **hlasové** (fonační) a **modifikující** (artikulační).¹⁵

Dýchací soustava je primárně určena k zajišťování základní životní funkce – dýchání. To hraje však velmi významnou roli i při procesu mluvení, s jehož začátkem se však toto automatické dýchání změní na dýchání vědomě řízené, které je přerušované nutností k opětovnému nadechování, čímž vzniká vdechová (fyziologická) pauza. K tvoření řeči se užívá téměř výhradně proud výdechový neboli proces **expirace**. Výjimečně a ve velmi omezené míře je možné se též setkat s hláskami vytvořenými při vdechu (inspiraci). V českém jazyce je možné tento jev pozorovat např. při vyslovování některých citoslovečných výrazů (např. zvuk *c* při mlaskání, nebo další citoslovce pro vyjádření bolesti, afektu či překvapení).¹⁶

Hlasová složka řeči, a tedy termín spjatý s tvorbou hlasu, se nazývá **fonace**. Při fonaci se hlasivky uvedou v pohyb. Z klidového postavení, ve kterém se nachází při dýchání, se přitisknou po celé délce k sobě, čímž dojde k těsnému uzavření trojúhelníkovité hlasové štěrbiny (glottidy). Expirační proud nemůže unikat a zároveň se tlak vzduchu nahromaděný nad hlasivkami stále stupňuje, a to až do otevření štěrbiny způsobeného povoláním svalstva, které tento závěr zajišťuje, a tlakem výdechového proudu, který hlasovou štěrbinu rozrazí. Tím tak unikne určité množství vzduchu do prostoru nad hlasivkami, které narazí na vzduch obsažený v dutinách

¹⁴ srov. Hála, B., 1975, s. 55.

¹⁵ srov. tamtéž, s. 52.

¹⁶ srov. tamtéž, s. 53.

nad hrtanem a uvede jej ve vlnění, které je následně přeneseno na vnější vzduch. Takto vytvořené zvukové vlny se následně šíří ke sluchovému orgánu posluchače, kde jsou vnímány jako zvuky lidského hlasu.¹⁷

Díky modifikačnímu ústrojí, tedy činností artikulačních orgánů uložených nad hrtanem a z větší míry v dutině ústní, dochází k modifikaci, obměně či úpravě složky fonační a vzácně i respirační. Modifikační ústrojí tvoří tři dutiny (**rezonanty**): dutina hrdelní, ústní a nosní. V užším slova smyslu se jedná o ústrojí artikulační, **artikulaci**. Artikulaci souhlásek, tedy postavení určité překážky mluvidly do cesty výdechovému proudu, je možné rozdělit do tří dob: **1. intenze**, tj. uvedení mluvidel do příslušného postavení, **2. tenze**, tj. vydržení v zaujatém postavení, **3. detenze**, tj. zrušení postavení.¹⁸

¹⁷ srov. Hála, B., 1962, s. 55.

¹⁸ srov. tamtéž, s. 122-123.

3 Komplexní charakteristika ruského a českého konsonantismu

3.1 Ruský konsonantismus

Ruský systém souhlásek tvoří soustavu fonémů, v níž má každá souhláska své místo podle vztahu k ostatním konsonantům a dále podle využití při tvoření slov a tvarů.¹⁹

Právě díky těmto jednotlivým určitým využitím je počet konsonantních fonémů v silné pozici kolísavý, a proto se u různých autorů setkáváme s rozdílným celkovým počtem. Například T. Duběda uvádí 32 konsonantních fonémů, R. I. Avanesov uvádí 34 konsonantních fonémů, Z. F. Olivierus uvádí 35 konsonantních fonémů či S. V. Kňazev a S. K. Požarickaja uvádějí 37 konsonantních fonémů. Tato rozkolísanost je způsobena faktem, že různí autoři zahrnují mezi fonémy různý počet konsonantů. Zejména je to dáno tím, že ne všichni autoři považují měkké zadopatrové souhlásky za samostatné fonémy.²⁰ Dle Havránka²¹ „se nevyskytují dvojice různých slov, která by se od sebe lišila jen měkkostí a tvrdostí zadopatrové souhlásky. Za pouhé varianty tvrdých však /κ'/, /ɛ'/, /x'/ považovat nelze, protože jednak nejsou závislé na kvalitě následující samohlásky a jednak se jejich významově rozlišovací schopnost uplatňuje v gramatice. Jde tedy pouze o potenciální fonémy, jejichž významově rozlišovací schopnosti není v jazyce dostatečně využito.“

Tato práce se dále tedy bude odvíjet od faktu, že v ruském jazyce je možné rozlišit celkem **15** párů měkkých a tvrdých fonémů, **3** souhlásky, které jsou vždy tvrdé – /u/, /ɤ/, /ɥ/, a **3** souhlásky, které jsou vždy měkké – /ɥ'/, /u':/, /j/.

Systém souhlásek v ruštině je tedy především charakterizován fonologickou opozicí palatalizovaných (měkkých) a nepalatalizovaných (tvrdých) souhlásek, která zahrnuje téměř všechny souhlásky, až na několik výjimek.²²

3.1.1 Artikulace ruských souhlásek

Ruské souhláskové fonémy se od sebe liší několika relevantními vlastnostmi a kritérii, díky kterým je můžeme nejčastěji klasifikovat podle: způsobu artikulace (podle způsobu tvoření, tj. podle způsobu překonávání překážky vytvořené mluvidly);

¹⁹ srov. Romportl, M., 1977, s. 117.

²⁰ srov. Konečný, J., 2015, s. 11-12.

²¹ Havránek, B., 1961, s. 31-32.

²² srov. Cambridge University Press, 2015, online, překlad: Anna Chaloupková.

místa artikulace (vzniku); podle znělosti či neznělosti (podle účasti či neúčasti hlasivek) a podle měkkosti či tvrdosti (podle přítomnosti či nepřítomnosti palatalizace). Většina souhlásek znělých a neznělých tvoří v ruštině párové souhláskové fonémy (výjimku tvoří souhlásky sonorní, které si svou znělost zachovávají na libovolné pozici ve slově).²³

Podle **způsobu artikulace** ruské konsonanty dělíme na **závěrové (okluzivní)**, kdy mluvidla vytvářejí úplnou překážku (= závěr), kterou výdechový proud musí prorazit:²⁴ /ð/, /ð'/, /m/, /m'/, /b/, /b'/, /n/, /n'/, /k/, /k'/, /z/, /z'/; **třené (frikativní)**, kdy se dva artikulátory těsně přiblíží, čímž vznikne úžina stojící v cestě expiračnímu proudu vzduchu, což má za následek následný vznik výrazného šumu: /θ/, /θ'/, /φ/, /φ'/, /ɤɤ/, /ɤɤ'/, /x/, /x'/, /z/, /z'/, /c/, /c'/, /j/; **úžinové (afrikáty)**, kdy se příslušná mluvidla pouze sblíží, čímž vytvoří úžinu: /ɥ/, /ɥ'/; **kmitavé (vibranty)**, kdy se okraje jazyka přitisknou k patru, ale špička jazyka se jenom těsně přiblíží k horní dásni; výdechovým proudem se jazyk rozkmitá (úžina se střídavě téměř uzavírá a zase uvolňuje): /p/, /p'/ a **polozávěrové**, kdy místo prudkého proražení závěru nastává plynulý přechod závěru v úžinu, které dále členíme na **bokové (semiokluzivní laterální)**, kdy je úžina vytvořena po stranách (bocích) jazyka: /ɱ/, /ɱ'/; a **nosové (semiokluzivní nazální)**, které se vytváří stejně jako retné, ale navíc je při jejich vyslovování otevřen průchod do dutiny nosní: /ɱ/, /ɱ'/, /ɳ/, /ɳ'/.²⁵

Podle **místa artikulace** rozeznáváme konsonanty **retné** a **jazyčné** (podle artikulujiícího orgánu, tj. podle aktivního zapojení rtů či jazyka při tvoření). Retné konsonanty lze dále klasifikovat na **retoretné (bilabiální)**, kdy vzniká závěr sevřením obou rtů: /b/, /b'/, /m/, /m'/, /ɱ/, /ɱ'/ a **retozubné (labiodentální)**, kdy vzniká mezi dolním rtem a horními řezáky úžina: /θ/, /θ'/, /φ/, /φ'/, /ɸ/. Jazyčné konsonanty dále dělíme na **předojazyčné dentální**, kdy závěr tvoří okraj jazyka s horní dásní nebo s okrajem horních řezáků a dásně: /ð/, /ð'/, /m/, /m'/, /z/, /z'/, /c/, /c'/, /ɥ/, /ɥ'/, /ɳ/, /ɳ'/, /ɱ/, /ɱ'/; **předojazyčné alveolární**, kdy se špička jazyka dotýká alveoly: /ɤɤ/, /ɤɤ'/, /ɥ/, /ɥ'/, /p/, /p'/; **středojazyčné**, kdy se hřbet jazyka přitiskne k přednímu patru: /j/; a **zadójazyčné (velární)**, kdy se hřbet jazyka stýká se zadním patrem: /z/, /z'/, /k/, /k'/, /x/, /x'/.²⁶

²³ srov. Spiridonov, V. N., 1996, s. 49, překlad: Anna Chaloupková.

²⁴ srov. Havránek, B., 1961, s. 25.

²⁵ srov. tamtéž, s. 26.

²⁶ srov. tamtéž, s. 26.

Podle přítomnosti základního tónu, tj. **účasti – neúčasti hlasivek**, rozlišujeme v ruském jazyce konsonanty **sonorní** (hlásky, jejichž základ je tvořen z větší části jak složkou tónovou, tak šumem, jehož přítomnost je však mnohem menší než u znělých a neznělých souhlásek. Sonorní souhlásky si udržují svoji znělost a nejsou ovlivněny okolními fonémy, ať už stojí na jakékoli pozici ve slově; jsou tedy pouze znělými):²⁷ /m/, /m'/, /n/, /n'/, /l/, /l'/, /p/, /p'/, /j/; **znělé** (hlásky, u kterých šum převládá nad hlasem) a **neznělé** (bez účasti hlasivek). Pouze znělé a některé neznělé konsonanty ruského jazyka existují v párech.

Podle přítomnosti či nepřítomnosti **palatalizace** je možné rozeznat párové konsonanty **tvrdé** (nepalatalizované) a **měkké** (palatalizované): /b – b'/, /n – n'/, /m – m'/, /b – b'/, /p – p'/, /d – d'/, /m – m'/, /h – h'/, /z – z'/, /c – c'/, /l – l'/, /p – p'/, /z – z'/, /k – k'/, /x – x'/.²⁸

Následující tabulka zobrazuje komplexní charakteristiku ruských konsonantů.

Způsob artikulace	Místo artikulace										Přítomnost tónu a šumu	
	Retné				Jazyčné							
	Reto-retné		Reto-zubné		Předojazyčné				Středojazyčné	Zadójazyčné		
					Dentální		Alveolární					
Závěrové (okluzivní)	[b]	[b']			[d]	[d']				[r]	[r']	znělé
	[p]	[p']			[t]	[t']				[k]	[k']	neznělé
Třené (frikativní)			[b]	[b']	[z]	[z']	[[j]	[[j']	[j]	[[ɣ]	[[ɣ']	znělé
			[f]	[f']	[c]	[c']	[ɬ]	[ɬ']		[x]	[x']	neznělé
Úžinové (afrikáty)					[[dʒ]	[dʒ']		[[dʒ']				znělé neznělé
Polo-závěrové	Nosové	[m]	[m']		[h]	[[h']						Sonorní
	Bokové				[l]	[l']						
Kmitavé (vibranty)							[p]	[p']				
	tvrdé	měkké	tvrdé	měkké	tvrdé	měkké	tvrdé	měkké	palatalizované	tvrdé	měkké	
	Přítomnost či nepřítomnost palatalizace											

Obr. 2 Konsonantismus současného ruského jazyka²⁹

3.1.2 Artikulace ruských měkkých a tvrdých souhlásek

Změkčení tvrdých souhlásek, tj. zvýšení jejich charakteristického šumu, se dosahuje zmenšením dutiny ústní, která funguje jako proměnlivý rezonátor,

²⁷ srov. Kopeckij, L.V., 1965, s. 20, překlad: Anna Chaloupková.

²⁸ srov. Konečný, J., 2015, s. 13.

²⁹ Oliverius, Z. F., 1967, s. 65.

a zesílením artikulační energie. Čím je rezonátor menší, tím jsou šумы vyšší; čím je větší, tím jsou hlubší. Pokud tedy vyslovíme šeptem kteroukoli z měkkostních dvojic, u měkkého členu je slyšen vyšší šum než u členu tvrdého. Dutina ústní se zmenší tím, že se hřbet jazyka zvedne k přednímu patru jako při tvoření souhlásky /j/. Výslovnost ruských měkkých souhlásek je pro Čechy v určitých aspektech složitá, a to zejména proto, že se pohyb jazyka k přednímu patru koná současně s ostatními artikulačními pohyby, nikoli dodatečně. Ruské měkké konsonanty vyslovujeme tak, že se snažíme vyslovit odpovídající tvrdou českou souhlásku a zároveň /j/, případně /i/. Následný zvuk, pokud je správně vysloven, se pak nazývá *slabým j-ovým*, pokud však zazní plně /j/, artikulace byla chybná.³⁰

Češi nejvíce chybují zejména ve výslovnosti (tj. při produkci) měkkých retných konsonantů, a to bez svého vědomí pod negativním vlivem mateřštiny, od které by se měli naopak snažit záměrně distancovat. V didaktice cizích jazyků narušování normy při užívání cizího jazyka nazýváme **interferencí** (záporným přenosem).³¹

Ruské tvrdé souhlásky mají vesměs hlubší charakteristický šum než tvrdé souhlásky v češtině. Dosahuje se ho nejčastěji mírným zaokrouhlením rtů a posunutím zadní části jazyka dozadu. Z tvrdých souhlásek způsobuje Čechům největší potíže zejména výslovnost ruského /п/.³²

3.2 Český konsonantismus

Inventář českých souhlásek zahrnuje **31** hlásek a **24** fonémů, **7** souhláskových dvojic tvoří varianty jednoho fonému. Artikulační a akustická podoba většiny souhlásek je poměrně stabilní a málo proměnlivá v závislosti na samohláskovém okolí. Je typické, že v současné češtině není palatalizace (na rozdíl od ruštiny) a aspirace (typická pro angličtinu).³³

3.2.1 Artikulace českých souhlásek

Při tvoření souhlásek jsou v češtině určující především tyto čtyři artikulační charakteristiky: místo artikulace (tj. místo, kde se vytváří překážka výdechovému proudu); způsob artikulace (tj. charakter této překážky); postavení měkkého patra

³⁰ srov. Havránek, B., 1961, s. 33.

³¹ srov. Veselý, J., 1985, s. 28.

³² srov. Havránek, B., 1961, s. 36.

³³ srov. Palková, Z., 1994, s. 208.

(tj. přítomnost nosní rezonance ve zvukovém spektru hlásky) a postavení hlasivek (tj. přítomnost základního tónu ve spektru hlásky).³⁴

Při tvoření českých souhlásek se cesta výdechového proudu zužuje nebo uzavírá na některém ze sedmi různých míst mluvního traktu. Podle **místa tvoření** rozlišujeme v českém jazyce konsonanty **retné**: **obouretné**, artikuluje oba rty proti sobě: /p/, /b/, /m/; **retozubné**, artikuluje spodní ret proti horním řezákům: /f/, /v/; **dásňové**: **přední**, artikuluje špička jazyka svou horní plochou proti přední části alveolárního výstupku: /t/, /d/, /n/, /s/, /z/, /c/, /ʒ/, /ř/, /r/, /l/; **zadní**, artikuluje přední část hřbetu jazyka proti zadní části alveolárního výstupku, artikulace jazyka bývá doprovázena lehkým zaokrouhlením rtů: /š/, /ž/, /č/, /ž/; **patrové**: **tvrdopatrové**, artikuluje střední část hřbetu jazyka proti tvrdému patru, artikulace jazyka bývá doprovázena lehkým zaokrouhlením rtů /tʰ/, /dʰ/, /nʰ/, /j/; **měkkopatrové**, artikuluje zadní část hřbetu jazyka proti měkkému patru: /k/, /g/, /ch/, /ɣ/, /ŋ/; a **hrtanové**, kdy artikuluje hlasivky: /h/, ʔ (tj. ráz).³⁵

V češtině nacházíme všechny základní způsoby ve vytváření **artikulační překážky**, a to 13 hlásek **závěrových (ražených, exploziv)**, kdy dojde k úplnému závěru a tím k úplnému zastavení výdechového proudu: /p/, /b/, /m/, /ŋ/, /t/, /d/, /n/, /tʰ/, /dʰ/, /nʰ/, /g/, /k/, /ŋ/ + ʔ; 14 **úžinových (třených, frikativ)**, při jejichž tvoření je cesta pro výdechový proud pouze zúžena, tj. na některém místě mluvního traktu se vytváří úžina: /f/, /v/, /s/, /z/, /l/, /š/, /ž/, /j/, /ch/, /ɣ/, /h/; a 4 **polozávěrové (afrikáty)**, jejichž tvoření se vyznačuje oslabeným závěrem v samém počátku artikulace: /c/, /ʒ/, /č/, /ž/. Z toho je 5 **nosovek**, 3 souhlásky **kmitavé**: /r/, /ř/, /r̥/; 1 **boková**: /l/; a 1 **approximanta**: /j/. České konsonanty je dále možné rozdělit podle přítomnosti základního tónu, a to na **sonory**: /j/, /l/, /r/, /m/, /ŋ/, /n/, /ŋ/, /nʰ/; **znělé**: /b/, /d/, /dʰ/, /g/, /v/, /z/, /ž/, /h/, /ɣ/, /ř/, /ʒ/, /ž/; a **neznělé**: /p/, /t/, /tʰ/, /k/, /f/, /s/, /š/, /ch/, /ř/, /c/, /č/.³⁶

³⁴ srov. Palková, Z., s. 209-210.

³⁵ srov. tamtéž, s. 210.

³⁶ srov. Hůrková, J., 1995, s. 21.

Uplatnění těchto základních artikulačních charakteristik je znázorněno v následující klasifikační tabulce:

		Podle místa artikulace								
		retné		dásňové		patrové		hrtanové		
		obou- retné	reto- zubné	přední	zadní	tvrd- patrové	měkko- patrové			
Podle účasti hlasivek		Z	N	Z	N	Z	N	Z	N	
Podle způsobu artikulace	závěrové	ústní	b p		d t		č' t'	g k		?
		nosní	m	ɱ	n		ň	ŋ		
	polozávěrové				ʒ c	ʒ̣ č̣				
	úžinové	středové		v f	z s	ž š		ɣ x	h	
		bokové			l					
		kmitavé			r ř	ʝ				
	aproximanta						j			

Obr. 3 Konsonantismus současného českého jazyka³⁷

3.3 Základní rysy ruského a českého konsonantismu v porovnání

Základní distinktivní znak souhlásek oproti samohláskám je u obou jazyků stejný: nastavení určité překážky do cesty expiračnímu proudu a tím vznik třetího šumu. Tato překážka může být vytvořena na různých místech nadhrtanového traktu, téměř vždy hlavně v dutině ústní. Vytvoření překážky vzduchovému proudu mohou však vytvořit i jiné orgány, a to rty a hlasivky.³⁸

U obou jazyků je možné rozlišit párové souhláskové fonémy znělé a neznělé. Většina znělých a neznělých souhlásek v ruštině i češtině jsou fonémy párové. Nepárovými a vždy znělými jsou v obou jazycích souhlásky sonorní. V obou jazycích je rozdíl mezi znělými a neznělými párovými fonémy, kdy souhláska následující má vliv na předcházející, tedy kdy jedna souhláska ztrácí znělost nebo naopak ji nabývá pod vlivem druhé souhlásky. Při neutralizaci se jedná o poziční změnu způsobenou pozicí konce slova. Čeština má navíc asimilaci postupnou.³⁹

Velmi výrazným a odlišujícím rysem ruského konsonantismu oproti českému jsou párové fonémy měkké a tvrdé. Proti čtyřem českým měkkým (palatálním)

³⁷ Palková, Z., 1994, s. 209.

³⁸ srov. Hála, B., 1975, s. 161-162.

³⁹ srov. Havránek, B., 1961, s. 28.

souhláskám /t/, /d/, /ň /a /j/, které jsou pouze obdobou měkkých ruských souhláskových fonémů, existují v ruštině téměř ke všem souhláskám tvrdým měkké protějšky. Tento charakteristický rys ruských konsonantů se projevuje i na celé výstavbě ruského konsonantního systému. Řazení souhlásek zde lze rozdělit do párů nejen podle znělosti, jako v češtině, ale také podle měkkosti, jejíž podstata je ovšem odlišná od měkkosti zmíněných čtyř českých souhlásek.⁴⁰

Měkké souhlásky jsou proti tvrdým charakterizovány vyšším šumem. V obou jazycích jsou měkké souhlásky samostatnými fonémy, a to předopatrové, palatální. V ruštině však ještě většina souhlásek tvrdých má párové souhlásky změkčené, palatalizované, jejichž charakteristický šum je artikulací pouze zvýšen. Ruština má celkem 15 párů měkkých (palatalizovaných) a tvrdých párových fonémů, čeština má tyto dvojice, u kterých se při výslovnosti rozlišuje měkkost a tvrdost, pouze tři: /d – d'/, /t – t'/, /n – ň/, ostatní souhlásky jsou v češtině nepárové; /ž/, /š/, /č/, /ř/, /c/, /j/ jsou souhlásky měkké, všechny zbývající souhlásky jsou jen tvrdé. Využití rozdílu měkkých a tvrdých nemá tedy v češtině, na rozdíl od ruštiny, velký význam.⁴¹

Oproti českému konsonantnímu systému, ruský jazyk nedisponuje slabikotvornými souhláskami; v češtině jsou slabikotvorné sonorní /r/, /l/ (např.: *krk*, *vlna*), výjimečně i /m/ (např.: *sedm*, *osm*), hrtanovým /h/ a kmitavým /ř/. Naopak užití párových souhláskových zdvojených fonémů je v ruštině poměrně časté. V češtině se zdvojené souhlásky vyskytují pouze na hranici významových částí slova (morfémů), kde je potřeba slova významově rozlišit (např.: *nejjasnější* × *nejasnější*: *ne[jj]asnější* × *ne[j]asnější*; *pecce* × *pece*: *pe[cc]e* × *pe[c]e*).⁴²

Fonémy /f/, /g/ v češtině a /φ/, /φ'/ v ruštině jsou fonémy cizího původu, avšak velmi mnoho cizích slov, v nichž se vyskytují, zdomácnělo (např.: *film*, *generál*; *фамилия*, *физика*).⁴³

Akustickým rysem všech měkkých souhlásek ve srovnání s tvrdými je jejich vyšší charakteristický šum. U českých měkkých palatálních souhlásek /d', /t', /ň/ a /j/ se vyššího šumu ve srovnání s tvrdými souhláskami /d/, /t/, /n/ dosahuje díky jazyku, který vytváří závěr jinou svou částí proti jiné části paterní klenby (tvrdému patru).

⁴⁰ srov. Romportl, M., 1977, s. 72.

⁴¹ srov. tamtéž, s. 73.

⁴² srov. Havránek, B., 1961, s. 28.

⁴³ srov. tamtéž, 1961, s. 28.

Naopak u ruských měkkých souhlásek obvykle zůstává místo i způsob hlavní artikulace shodné s místem artikulace tvrdé souhlásky a současně se k této základní artikulaci připojuje v určité formě artikulace jazyka směrem k tvrdému patru. Měkké ruské souhlásky jsou tedy označovány, pokud se jedná pouze o fonetickou podstatu těchto souhlásek, jako palatalizované.⁴⁴

Avšak ani ruské tvrdé souhlásky, které jsou mnohem bližší odpovídajícím českým souhláskám, nejsou do všech podrobností shodné. Jelikož se v ruštině vyskytuje větší množství souhlásek měkkých, pro které je charakteristické výrazné snížení šumu, než v češtině, u ruských tvrdých souhlásek, u kterých je šum spíše snižován, vzniká větší tendence je výrazněji akusticky odlišit od měkkých, a to různými artikulačními způsoby, např. *labializací* či *velarizací*.⁴⁵

⁴⁴ srov. Romportl, M., 1977, s. 72.

⁴⁵ srov. tamtéž, s. 73.

4 Ortoepie a ortofonie

Ortoepie neboli spisovná výslovnost, obvykle představuje souhrn zásad a pravidel, jimiž se řídí výslovnost (popřípadě zvuková stránka vůbec) v mluvených spisovných projevech.⁴⁶

Dle M. Romportla⁴⁷ se „spisovná výslovnost obvykle opírá o některou v jazyce již existující výslovnost, jejíž podklad, zdroj jejích norem, se v jednotlivých jazycích liší.“

Z celku ortoepie je možné vyčlenit **ortofonii**, která podává pravidla normativní výslovnosti jednotlivých hlásek (tj. rozlišení jednotlivých souhlásek podle určitých kritérií).⁴⁸

4.1 Ortoepické normy současné ruštiny

Je možné říci, že moskevská výslovnostní norma je nyní v podstatě základem výslovnosti spisovné ruštiny, ačkoli byla v 18. století do jisté míry ovlivněna konkurující petrohradskou normou, když se tehdy v novém hlavním městě a kulturním centru, Petrohradě, začala vytvářet výslovnost sice založená na moskevské, avšak odlišující se od ní řadou rysů. V současné době je však podkladem ortoepie výslovnost uživatelů spisovného jazyka ve spisovných projevech, a to bez vyhraněného místního zabarvení.⁴⁹

Ruská ortoepie zahrnuje pravidla výslovnosti pro nepřízvučné samohlásky, znělé a neznělé souhlásky, tvrdé a měkké souhlásky, kombinace souhlásek a pravidla výslovnosti jednotlivých gramatických tvarů, zejména výslovnost slov cizojazyčného původu.⁵⁰

Se zaměřením na souhlásková spojení, která jsou v ruštině artikulačně těsnější než v češtině (proto v nich dochází ke změnám často odchylným od češtiny), mezi hlavní výslovnostní normy současné ruštiny řadíme:⁵¹

⁴⁶ srov. Hůrková, J., 1995, s. 17.

⁴⁷ Romportl, M., 1977, s. 151.

⁴⁸ srov. Hůrková, J., 1995, s. 17.

⁴⁹ srov. Romportl, M., 1977, s. 149-150.

⁵⁰ srov. Pogorelova, M. V., 2008, online, překlad: Anna Chaloupková.

⁵¹ srov. Havránek, B., 1961, s. 42.

1. **proces neutralizace**, při kterém znělé souhlásky na konci nebo uprostřed slova před neznělými ztrácí svou znělost, např.: *порог* – *поро[к]*, *молод* – *моло[т]*, *забастовка* – *забасто[ф]ка*;⁵²
2. **proces asimilace podle znělosti – neznělosti**, kdy namísto neznělých souhlásek před znělými (kromě /в/) vyslovujeme odpovídající znělou souhlásku, např.: *отгадать* – *о[д]гадать*, *вокзал* – *во[з]зал*, *сдвинуть* – *[з]двинуть*;⁵³
3. **proces palatalizace a asimilace podle měkkosti – tvrdosti**, při kterém se v některých případech souhlásky, které stojí před měkkými souhláskami, vyslovují měkce.

Mezi tyto souhlásky řadíme:

- všechny souhlásky (kromě vždy tvrdých /ж/, /ш/, /ц/) uvnitř slova před /j/, např.: *вьюнок* – *[в'ju]нок*, *бьют* – *[б'jú]т*, *белье* – *бе[л'j]е*;
- zubní souhlásky /з/, /с/, /д/, /т/ před měkkými zubními a retnými souhláskami, např.: *месть* – *ме[с'т']*, *снег* – *[с'н']ег*;
- souhlásku /н/ před měkkými /д', /т', /с'/ a též před souhláskami /ч', /ш':/, např.: *винтик* – *ви[н'т']ик*, *пенсионер* – *пе[н'с']ионер*, *чемоданчик* – *чемода[н'ч']ик*, *каменик* – *каме[н'ш':]ик*;
- předponu a předložku *в* před měkkými retnými, např.: *в первый* – *[ф'н'э]рвый*;⁵⁴

Aktuální tendence v ruštině v oblasti výslovnosti těchto hlásek se však přiklání k mladší normě, která již nezměkčuje tvrdou souhlásku před měkkou. Ztrátu měkkosti souhlásky před měkkou souhláskou prezentuje např. L. L. Kasatkin: *лю[б'в']и* – *лю[бв']и*, *[з'в']ерок* – *[зв']ерок*, *че[т'в']ёртый* – *че[тв']ёртый*.⁵⁵

⁵² srov. Havránek, B., 1961, s. 29.

⁵³ srov. Avanesov, R. I., 1954, s. 69.

⁵⁴ srov. tamtéž, s. 80-87, překlad: Anna Chaloupková.

⁵⁵ srov. Kasatkin, L.L., 2008, s. 271, překlad: Anna Chaloupková.

4. proces asimilace podle místa a způsobu tvoření (podle místa artikulace):

Tento proces spočívá v připodobnění dvou příslušných souhlásek souhlásce blízké jejich místa či způsobu artikulace, např.: /c/ + /w/ – /w:/: *сшить* – [w:]ить; /c/ + /w'/ – /w':/: *расцелить* – ра[w':]елить; /c/ + /č'/ – /w':/: *счет* – [w':]ет; /m/ + /c/ – /č/: *детский* – де[č]кий; /m/ + /č/ – /č':/: *отца* – о[č':]а; /č'/ + /n/ – se většinou vyslovuje jako [č'n]: *отлично* – отли[č'n]о, *ве[ч'n]ость*, *то[ч'n]ость*,⁵⁶ ovšem existují některé výjimky, např.: *конечно*, *горчичный*, *пустячный*, kdy vyslovujeme [шн]: *коне[шн]о*, *горчи[шн]ый*, *пустя[шн]ый*. Další výjimku tvoří například slova *что* – [шт]о, *чтобы* – [шт]обы atd., na rozdíl od *нечто* – не[ч'т]о, *почти* – по[ч'т']и, atd.⁵⁷

5. **konsonanty /ж/, /ш/, /ц/,** které jsou v ruštině vždy tvrdé a nepárové, tedy nemají ve spisovné ruštině měkké varianty, a proto i následující měkká samohláska musí být vyslovována tvrdě, např.: *шишка* – ш[ы']шка; *жираф* – ж[ы]раф; *акция* – акц[ы]я,⁵⁸

6. naopak **za každých okolností vždy měkkými konsonanty** jsou /ч'/ a /ш':/, např.: *чемодан* – [ч']емодан; *сообщение* – сооб[ш':]ение,⁵⁹

7. **zdvojené souhlásky** jsou vyslovovány dlouze, pokud je přízvuk na předcházející slabice, např.: *телеграмма* – теле[грам:]а, *дрожжи* – [дрож:]и, *дискуссия* – [диску:]сия;⁶⁰

8. **proces diereze**, kdy při artikulaci vyčleníme jeden či více fonémů ze skupiny několika souhlásek: např.: *стл* – [сл]: *счастливый* – сча[с'л']ивый; *стн* – [сн]: *местный* – ме[сн]ый; *здн* – [зн]: *поздний* – по[з'н']ий; *ндш* – [нш]: *ландшафт* – ла[нш]афт; *рдц* – [рц]: *сердце* – се[рц]е; *нтск* – [нск]: *гигантский* – гига[нск]ий; *ств* – [ств]: *чувство* – чу[ств]о;⁶¹

⁵⁶ srov. Lekant, P. A., 1996, s. 135, překlad: Anna Chaloupková.

⁵⁷ srov. Ivanov, V. V., 1985, s. 144-145, překlad: Anna Chaloupková.

⁵⁸ srov. Ivanova, V. F., 1966, s. 62-63, překlad: Anna Chaloupková.

⁵⁹ srov. Gvozděv, A. N., 1967, s. 26, překlad: Anna Chaloupková.

⁶⁰ srov. Kňazev, S. V., Požarickaja, S. K., 2011, online, překlad: Anna Chaloupková.

⁶¹ srov. Avanesov, R. I., 1954, s. 107-110, překlad: Anna Chaloupková.

9. ortoepické normy **zvratné částice -ся, -сь**, kdy se tvrdé ruské /c/ změkčuje, např.: *начался – начал[c'ь], началась – начала[c']*.⁶²

4.2 Ortoepické normy současné češtiny

Snahy o normování české výslovnosti, stabilizaci, o odstranění nežádoucích rozdílů a kolísání ve výslovnosti sahají až do 14. století a jsou často spojovány s osobnostmi a zásluhami Jana Husa, který při konstituování spisovného jazyka vycházel ze středověké češtiny a za správnou výslovnost byla považována archaická. Ovšem otázky české spisovné výslovnosti se do popředí zvýšeného zájmu dostávají až ve 20. století, kdy se stala Praha dominantou a kulturním centrem. Později též vzniká Pražský lingvistický kroužek a Český rozhlas, z jejichž iniciativy došlo k ustavení ortoepické komise v České akademii věd a umění, která pak přešla do nové Československé akademie věd jako komise při Ústavu pro jazyk český, a jejímž úkolem bylo sjednotit a stabilizovat normu spisovné výslovnosti.⁶³

Čeština je velmi bohatá na nejrozmanitější souhlásková spojení, jejichž artikulace je složitější než při spojování samohlásek. Je to dáno zejména samotnou artikulační podstatou souhlásek, které se tvoří na různých artikulačních místech a různým způsobem. Mluvidla se přestavují z jednoho artikulačního postavení do druhého, čímž dochází k určitým kvalitativním změnám jednotlivých souhlásek nebo celých souhláskových spojení.⁶⁴

Se zaměřením na souhlásky mezi hlavní ortoepické normy současné češtiny patří:

1. **asimilace (spodoba) znělostní**, kdy se obvykle připodobňuje souhláska předcházející k souhlásce následující, jež na ni působí zpětně, tj. **asimilace zpětná**, např.: *podkova – [potkova], kdo – [gdo], vozka – [voska]*; výslovnost souhláskového spojení *sh*, kde můžeme pozorovat **asimilaci postupnou** např.: *shoda – [schoda], shromáždit – [schroma:žďit], shovívavý – [schovi:vavi:]*;⁶⁵

⁶² srov. Ivanov, V. V., 1985, s. 146, překlad: Anna Chaloupková.

⁶³ srov. Hůrková, J., 1995, s. 8-9.

⁶⁴ srov. tamtéž, s. 27.

⁶⁵ srov. tamtéž, s. 27.

2. **spojení s předložkami *s, se, přes***, kde je výslovnost obojí, např. *s Jiřím* – [sjiřím] i [zjiřím], *s laskavostí* – [slaskavostí:] i [zlaskavostí:]; vokalizovaná podoba předložky *s* má vždy podobu neznělou např.: *se zdravým rozumem* – [sezdravi:m] rozumem, *se sestrou* – [sesestrou], *se smíchem* – [sesmi:chem]; předložka *přes* je pouze před neznělými souhláskami neznělá např.: *přes kopec* – [přeskopec] × *přes louku* – [přezlouku], *přes tebe* – [přestebe] × *přes Německo* – [přezněmecko];⁶⁶
3. **slova typu *kresba, prosba, modlitba, svatba***, kdy dochází k podobě znělosti a vyslovujeme je jako [krezba], [prozba], [modlidba], [svadba]. Ve 2. pádě množného čísla, kde se mezi původně znělou a neznělou souhláskou objevuje samohláska *e*, je základní normativní výslovnost znělá: [krezep], [prozep], [modlidep] i [modlitep], [svadep] i [svatep]. U posledních dvou příkladů je považována za normativní i výslovnost s neznělou souhláskou, kdy jde o jistou stylistickou diferenciaci výslovnostních jevů. Výslovnostní podoby s neznělou souhláskou se cítí jako výslovnost příznaková pro vyšší styl (např. *Svatební košile*).⁶⁷
4. **asimilace (spodoba) artikulační**, při které dochází k artikulačnímu přizpůsobení sousedních hlásek a kdy se vyrovnávají artikulační rozdíly mezi dvěma i více sousedními hláskami, z nichž každá se v izolovaném postavení tvoří na jiném artikulačním místě. V češtině je nejběžnějším druhem této asimilace změna dásňového, předního /n/ v zadní, měkkopatrovou souhlásku /ŋ/. K této spodobě dochází vždy v postavení před souhláskami měkkopatrvými, např.: *maminka* – [mamiŋka], *banka* – [baŋka], *Anglie* – [aŋglije];⁶⁸
5. **spojování sykavek**, kdy si obě hlásky uchovávají základní podobu, např.: *sčesat* – [sčesat], *zčerstva* – [sčerstva], *z Čech* – [sčech]; spojení sykavky ostré se sykavkou tupou, a zachování tak výslovnosti obou hlásek, např.: *mužský* – [mušski:], *pražský* – [prašski:], *pařížský* – [paři:šski:];

⁶⁶ srov. Hůrková, J., 1995, s. 29.

⁶⁷ srov. tamtéž, s. 30.

⁶⁸ srov. tamtéž, s. 30.

předpony *bez-*, *roz-* a předložka *přes* se normativně vyslovují též pouze s uchováním základních podob obou hlásek, např.: *bezšelestný* – [bɛsšɛlestny:], *rozšířený* – [rosši:řeny:], *přes Šumavu* – [přɛsšumavu];⁶⁹

6. **možná zjednodušená, nezdojená výslovnost** souhlásek foneticky stejných, např.: *Anna* – [ana], *kamenný* – [kameny:], *vyšší* – [viši:]; ke zdvojené výslovnosti dochází ve všech případech, v nichž by mohlo dojít k závažným sémantickým změnám, např.: *nejistější* × *nejjistější*: [nejist'ejši:] × [nejjist'ejši:], *nejasnější* × *nejjasnější*: [nejasnejši:] × [nejjasnejši:], *odávat (se)* × *oddávat: [oda:vət] (se)* × [odda:vət];⁷⁰
7. **zjednodušená výslovnost souhláskových spojení /ts/, /tš/** uvnitř slova, např.: *dětský* – [d'ɛcki:], *lidský* – [licki:], *městský* – [mňɛscki:]; na švu předpon *od-*, *pod-*, *nad-* a slovních základů začínajících na souhlásky /s, š/, např.: *odstavec* – [otstavec], *podskalí* – [potskali:], *nadšení* – [natšeňi:]; změkčení první souhlásky pod vlivem následující měkké souhlásky, např.: *špatně* – [špaťne], *kotník* – [koňni:k], *pondělí* – [poňd'eli:];⁷¹
8. **výslovnost souhlásky /j/** v tvarech pomocného slovesa *být* a v jiných spojeních, např.: zjednodušená výslovnost v tvarech *jsem*, *jsi*, *jste* atd. bez souhlásky /j/, např.: *přišel jsem* – [přišelsem], *volal jsi* – [volalsi], *získali jsme* – [získalissime];⁷²
9. **souhlásková spojení s nosovkami /m/, /n/, /ň/,** kdy vyslovujeme původní podobu sykavek a neměníme je v polosykavky (/c/, /č/, /z/, /ž/); např. ve slovech *ženská*, *panská*, *slovenská* mají tato spojení nenormativní podoby: [žencka:], [pancka:], [slovencka:]; *ten se rozběhl* – [tence] rozběhl; *menší* – [menči:], atd.⁷³

⁶⁹ srov. Hůrková, J., 1995, s. 30.

⁷⁰ srov. tamtéž, s. 31.

⁷¹ srov. Hála, B., 1962, s. 226.

⁷² srov. Hála, B., 1962, s. 228.

⁷³ srov. Hůrková, J., 1995, s. 36.

10. výslovnost hláskového spojení psaného *mě* se vyslovuje [m^hne], např.: *město* – [m^hnesto], *měsíc* – [m^hnesi:c], *v zimě* – [vzim^hne];⁷⁴

11. přípustná zjednodušování souhláskových spojení ve slovech: např.: *dcera* – [cera], *srdce* – [srce], *ctnost* – [cnost], *džbán* – [žba:n] nebo [žba:n];⁷⁵

12. číslovky *sedm, osm* (a také *sedmnáct, osmnáct, sedmdesát, osmdesát*) mají dvě rovnocenné výslovnostní podoby: se slabikotvornou souhláskou /m/, tj. [sedm], [osm], užívané při formálnějších projevech, nebo vloženou samohláskou /u/, tj. [sedum], [osum], typické pro neutrální projevy.⁷⁶

⁷⁴ srov. Hůrková, J., 1995, s. 36.

⁷⁵ srov. Hála, B., 1962, s. 227.

⁷⁶ srov. Hůrková, J., 1995, s. 37.

Praktická část

5 Metodologie praktické části

Cílem teoretické části práce, jejíž poznatky jsou založeny na bázi platných ortoepických norem ruského a českého jazyka, bylo zaměření na popis a charakteristiku jednotlivých prvků konsonantních systémů ruského a českého jazyka. Popis byl orientován zejména na artikulační a akustické charakteristiky jednotlivých souhlásek a také na obecné charakteristiky příslušných souhláskových fonémů. Dále byla podrobněji konkretizována segmentální rovina jazyka.

Praktická část práce, vypracovaná na základě teoretických poznatků odborné literatury týkající se zkoumaného předmětu, je zaměřena na komparaci konkrétních prvků obou konsonantních systémů a dále na výsledky analýz, přičemž jsou představeny shody a rozdíly charakteristik konkrétních konsonantů v obou jazycích. Dále je představena analýza výsledků komparace artikulační a akustické charakteristiky jednotlivých konsonantů a jevů platné ortoepické normy ruského a českého jazyka.

Porovnávání konsonantních systémů ruského a českého jazyka probíhalo na základě popisu normativní ortoepické artikulace jednotlivých hlásek v současné ruštině a češtině. U každého obrázku konsonantu je uveden jeho popis a číslo, a odkaz na zdroj je uveden v seznamu použitých zdrojů.

Při tvoření souhlásek jsou v ruštině i češtině určující především čtyři základní artikulační kritéria (místo artikulace, způsob artikulace, postavení měkkého patra (měkkost, tj. palatalizace; měkkostní korelace některých souhlásek; či tvrdost) a postavení hlasivek (znělost či neznělost), podle kterých je možné jednotlivé konsonanty klasifikovat a rozlišovat. Mezi doplňkové artikulační charakteristiky každého konsonantu patří také rozdělení do dvojic podle párovosti – nepárovosti, které souvisí s postavením hlasivek (znělé a neznělé souhlásky).

Další kapitola praktické části práce je zaměřena na porovnání jednotlivých ortoepických procesů obou jazyků se zaměřením na souhlásková spojení, kdy je možné rozlišit několik procesů se shodnou platností a které postihují stejné jevy, ale také procesy probíhající zcela odlišným způsobem.

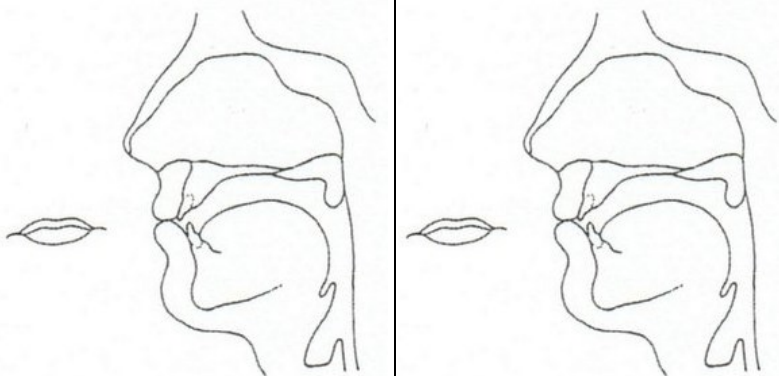
6 Porovnání souhlásek

Následující podkapitoly prezentují samotnou komparaci artikulací ruských a českých souhlásek. Jejich rozdělení do jednotlivých tabulek je představeno na základě porovnání jednotlivých akusticko-artikulačních charakteristik konsonantů obou jazyků, jejichž východisky jsou zejména poznatky odborné literatury z teoretické části. Tyto charakteristiky zahrnují místa, způsoby a schémata artikulací a další doplňkové výslovnostní rysy jednotlivých konsonantů včetně následného popisu a představení jejich shodných či odlišných aspektů v praxi, a to při výslovnosti či výuce.

Jednotlivé ruské a české konsonanty po vzájemné komparaci z hlediska akusticko-artikulační fonetiky lze podle zmíněných kritérií následně rozdělit na **zcela shodné**, kdy dochází k identické artikulaci souhlásek v obou jazycích; **částečně (zdánlivě) shodné**, kdy dochází k mírně odlišné artikulaci (zejména v proudu řeči a ve spojení s dalšími fonémy ve slabiky), která není na první dojem u samostatně stojících souhlásek zřejmá; a **zcela odlišné**, kdy dochází k zásadním změnám týkajících se postavení artikulačních orgánů, a tím tak k naprosto odlišné výslovnosti daných konsonantů, a zároveň tak k nejčastějším chybám fonologického charakteru, jejichž technika odstranění je podrobněji konkretizována a znázorněna nejen zakroužkováním konkrétních odlišností týkajících se postavení a pohybu artikulačních orgánů v dutině ústní u obou jazyků, ale je představen i detailnější popis a instrukce, jak ortoepické (správné spisovné) artikulace dosáhnout. Grafémy (znaky) v hranatých závorkách prezentují výslovnosti jednotlivých konsonantů v příslušném jazyce zaznamenané ve znakovém systému Mezinárodní fonetické abecedy (IPA), který popisuje způsoby grafického zápisu mluvené řeči.

Oba jazyky též disponují jedinečnými či typickými souhláskami, které jsou též představeny v samostatné podkapitole.

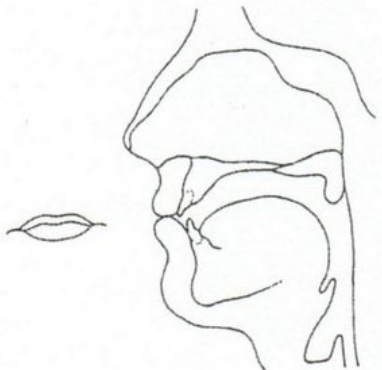
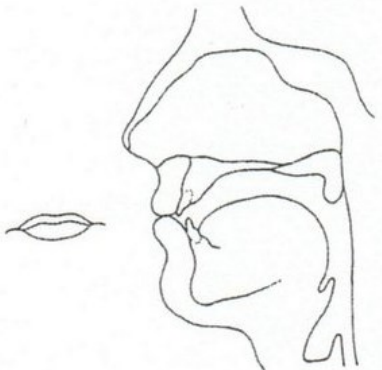
6.1 Souhlásky zcela shodné

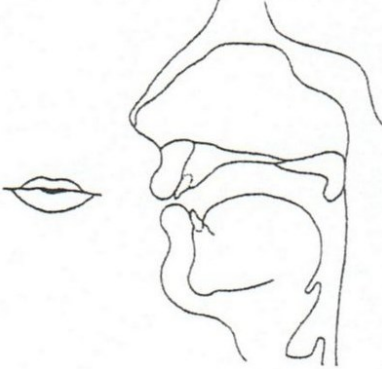
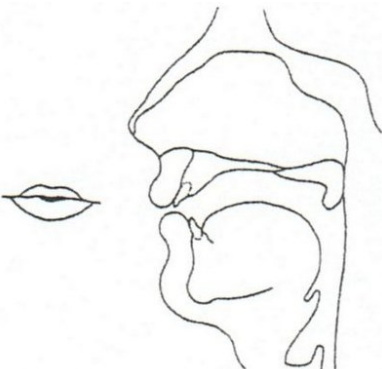
<i>Souhláska</i>	<i>б [b]</i>	<i>б [b]</i>
<i>Charakteristika</i>	<i>párová, tvrdá, znělá</i>	<i>nepárová, (obojetná)⁷⁷, bez měkkostní korelace, znělá</i>
<i>Místo artikulace</i>	retoretná (bilabiální)	retoretná (bilabiální)
<i>Způsob artikulace</i>	závěrová (okluzivní)	závěrová (okluzivní)
<i>Schéma artikulace</i>	 <p style="text-align: center;">Obr. 4 a 5 Artikulace ruského a českého /б, б/</p>	
<i>Popis shod</i>	<p>Při artikulaci dojde k úplnému závěru semknutím obou rtů a tím k úplnému zastavení výdechového proudu, který překážku následně jednorázově prorazí (exploze). Měkké patro uzavírá vstup do dutiny nosní. Jazyk se artikulace neúčastní, leží v klidu na spodině ústní. Hlasivky jsou sevřené a kmitají.⁷⁸</p>	

<i>Souhláska</i>	<i>п [p]</i>	<i>п [p]</i>
<i>Charakteristika</i>	<i>párová, tvrdá, neznělá</i>	<i>nepárová, (obojetná), bez měkkostní korelace, neznělá</i>
<i>Místo artikulace</i>	retoretná (bilabiální)	retoretná (bilabiální)

⁷⁷ Jedná se o pravopisný jev, nikoli fonetický, a proto podrobnější členění není konkretizováno. Neodpovídá charakteristice tvrdý – měkký konsonant v ruštině, proto je nutné uvést neexistenci měkkostní korelace v češtině, která právě odpovídá charakteristice, že příslušný ruský konsonant je tvrdý.

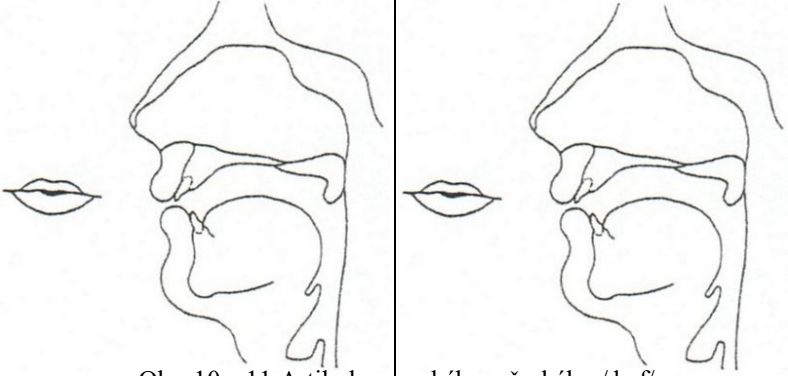
⁷⁸ srov. Palková, Z., 1994, s. 223.

Způsob artikulace	závěrová (okluzivní)	závěrová (okluzivní)
Schéma artikulace		
Popis shod	Obr. 6 a 7 Artikulace ruského a českého /n, p/	
	Při artikulaci dojde k úplnému závěru semknutím obou rtů a tím k úplnému zastavení výdechového proudu, který překážku následně jednorázově prorazí (exploze). Měkké patro uzavírá vstup do dutiny nosní. Jazyk se artikulace neúčastní, leží v klidu na spodině ústní. Hlasivky se též artikulace neúčastní. Svalové napětí je větší než u /ō, b/. ⁷⁹	

Souhláska	б [v]	в [v]
Charakteristika	<i>párová, tvrdá, znělá</i>	<i>nepárová, (obojetná), bez měkkostní korelace, znělá</i>
Místo artikulace	retozubná (labiodentální)	retozubná (labiodentální)
Způsob artikulace	třená (frikativní)	úžinová (konstriktivní)
Schéma artikulace		
	Obr. 8 a 9 Artikulace ruského a českého /b, v/	

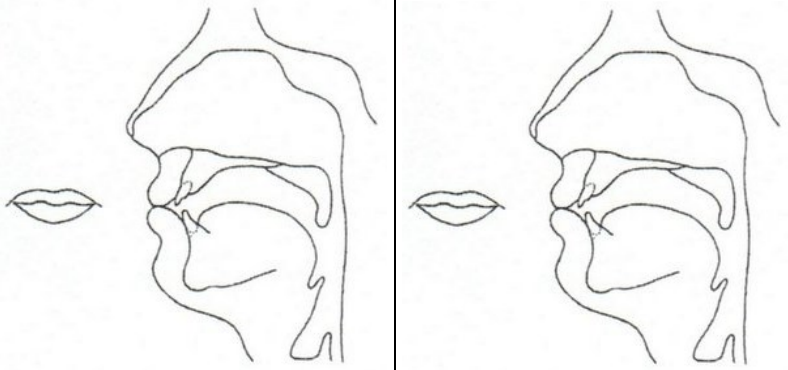
⁷⁹ srov. Palková, Z., 1994, s. 223.

Popis shod	Úžina se vytváří mezi spodním rtem a horními řezáky. Jazyk se artikulace neúčastní, leží na spodině ústní. Hlasivky jsou sevřené a kmitají (viz kap. 3.1; 3.2).
-------------------	---

Souhláska	ф [f]	f [f]
Charakteristika	<i>párová, tvrdá, neznělá</i>	<i>nepárová, (obojetná), bez měkkostní korelace, neznělá</i>
Místo artikulace	retozubná (labiodentální)	retozubná (labiodentální)
Způsob artikulace	třená (frikativní)	úžinová (konstruktivní)
Schéma artikulace	 <p>Obr. 10 a 11 Artikulace ruského a českého /ф, f/</p>	
Popis shod	Úžina se vytváří mezi spodním rtem a horními řezáky. Jazyk se artikulace neúčastní, leží na spodině ústní. Hlasivky se též artikulace neúčastní. Svalové napětí je menší než u /б, в/. ⁸⁰	

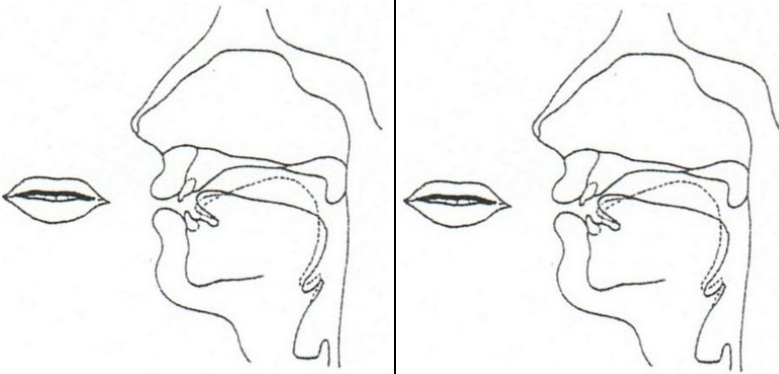
Souhláska	м [m]	m [m]
Charakteristika	<i>párová, tvrdá, sonorní</i>	<i>nepárová, (obojetná), bez měkkostní korelace, sonorní</i>
Místo artikulace	retoretná (bilabiální)	retoretná (bilabiální)

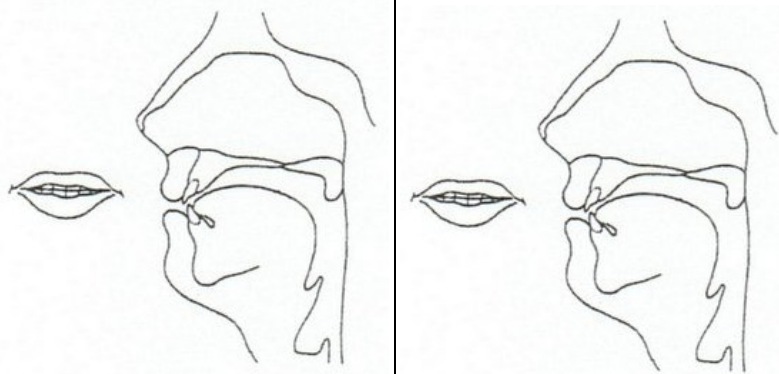
⁸⁰ srov. Palková Z., 1994, s. 227.

Způsob artikulace	polozávěrová nosová (semiokluzivní nazální)	závěrová nosová (okluzivní nazální)
Schéma artikulace		
Popis shod	<p>Obr. 12 a 13 Artikulace ruského a českého /m, m/</p> <p>Při artikulaci dojde k úplnému závěru semknutím obou rtů a tím k úplnému zastavení výdechového proudu, který překážku následně prorazí (exploze). Jazyk se artikulace neúčastní, leží v klidu na spodině ústní. Hlasivky jsou sevřené a kmitají. Svalové napětí je menší než u /n, p/. Retozubná varianta /ɱ/ vzniká vytvořením závěru mezi spodním rtem a horními řezáky.⁸¹</p>	

Souhláska	p [p]	r [r]
Charakteristika	<i>párová, tvrdá</i> , sonorní	<i>nepárová, (tvrdá), bez měkkostní korelace</i> , sonorní
Místo artikulace	předojazyčná alveolární	zubodásňová (alveodentální)
Způsob artikulace	kmitavá (vibranta)	kmitavá (vibranta)

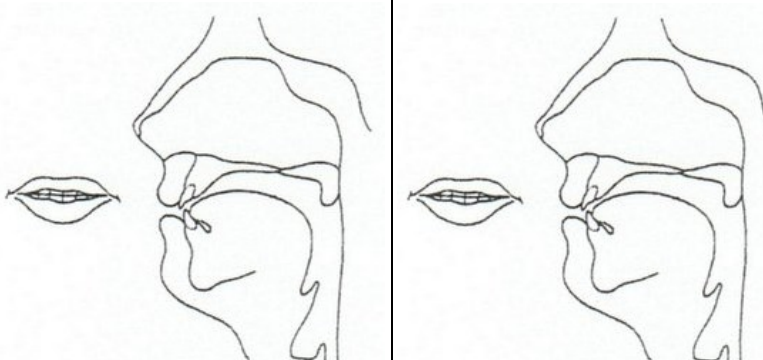
⁸¹ srov. Palková, Z., 1994, s. 223.

Schéma artikulace		
Popis shod	<p>Obr. 14 a 15 Artikulace ruského a českého /p, r/</p> <p>Okraje jazyka jsou přitisknuty k patru, hrot jazyka je volný a kmitá. Úžina vzniká v oblasti předních alveol. Hlasivky jsou sevřené a kmitají.⁸²</p>	

Souhláska	c [s]	s [s]
Charakteristika	<i>párová, tvrdá, neznělá</i>	<i>nepárová, (obojetná), bez měkkostní korelace, neznělá</i>
Místo artikulace	předojazyčná dentální	zubodásňová (alveodentální)
Způsob artikulace	třená (frikativní)	úžinová (konstriktivní)
Schéma artikulace		
Popis shod	<p>Obr. 16 a 17 Artikulace ruského a českého /c, s/</p> <p>Zúžení vzniká přitisknutím podélných okrajů jazyka k horní dásni; štěrbina zůstává mezi hřbetem špičky jazyka a přední částí alveol. Retní štěrbina je úzká, hlasivky jsou rozevřeny, charakteristický šum je vysoký – vznik frikce.⁸³</p>	

⁸² srov. Palková, Z., 1994, s. 231.

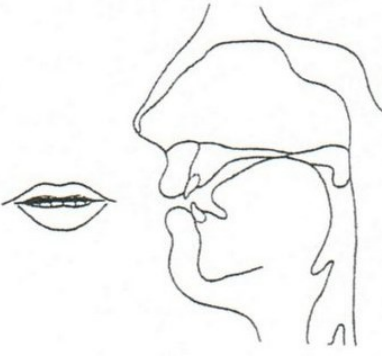
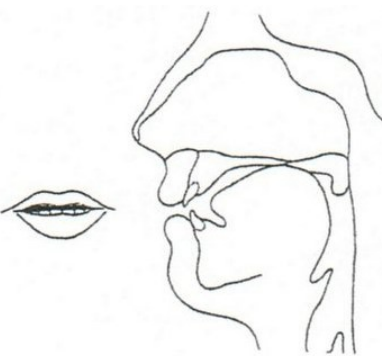
⁸³ srov. tamtéž, s. 228.

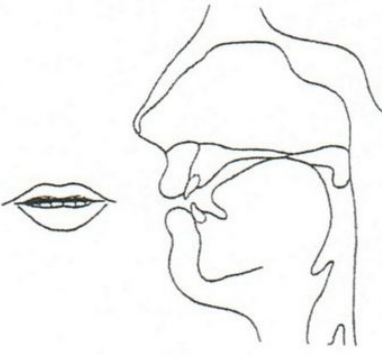
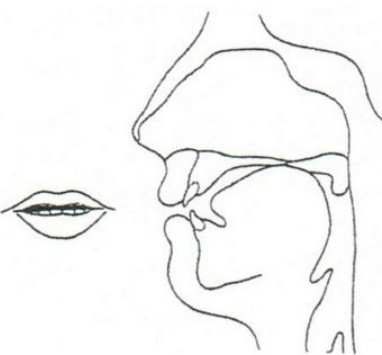
Souhláska	з [z]	z [z]
Charakteristika	<i>párová, tvrdá, znělá</i>	<i>nepárová, (obojetná), bez měkkostní korelace, znělá</i>
Místo artikulace	předojazyčná dentální	zubodásňová (alveodentální)
Způsob artikulace	třená (frikativní)	úžinová (konstriktivní)
Schéma artikulace		
Popis shod	<p>Zúžení vzniká přitisknutím podélných okrajů jazyka k horní dásni; štěrbina zůstává mezi hřbetem špičky jazyka a přední částí alveol. Retní štěrbina je úzká, hlasivky jsou sevřeny a kmitají, charakteristický šum je vysoký – vznik frikce. Svalové napětí je menší než u /c, s/.⁸⁴</p>	

Obr. 18 a 19 Artikulace ruského a českého /з, z/

Souhláska	к [k]	k [k]
Charakteristika	<i>párová, tvrdá, neznělá</i>	<i>nepárová, (tvrdá), bez měkkostní korelace, neznělá</i>
Místo artikulace	zadójazyčné (velární)	zadopatrová (velární)
Způsob artikulace	závěrová (okluzivní)	závěrová (okluzivní)

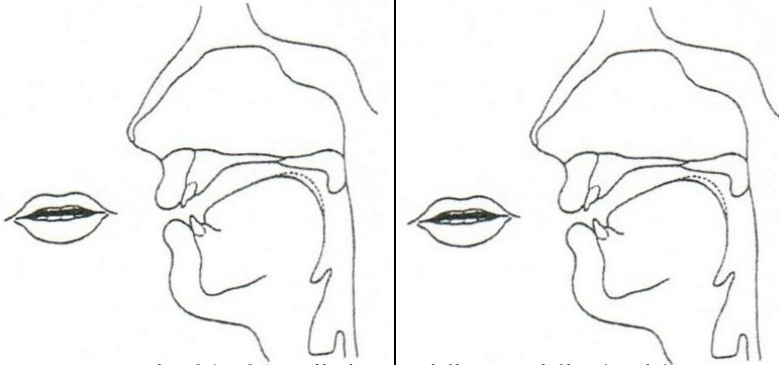
⁸⁴ srov. Palková, Z., 1994, s. 228.

Schéma artikulace		
Popis shod	<p>Obr. 20 a 21 Artikulace ruského a českého /k, k/</p> <p>Závěr je tvořen přitisknutím zadní části hřbetu jazyka proti měkkému patru. Měkké patro je současně zdviženo a opřeno o zadní stěnu hrdelní dutiny, uzavírá vstup do dutiny nosní. Závěr tvořený jazykem je pevný.⁸⁵</p>	

Souhláska	z [g]	g [g]
Charakteristika	<i>párová, tvrdá, znělá</i>	<i>nepárová, bez měkkostní korelace, znělá</i>
Místo artikulace	zadójazyčná (velární)	zadopatrová (velární)
Způsob artikulace	závěrová (okluzivní)	závěrová (okluzivní)
Schéma artikulace		
Popis shod	<p>Obr. 22 a 23 Artikulace ruského a českého /r, g/</p> <p>Závěr je tvořen přitisknutím zadní části hřbetu jazyka proti měkkému patru. Měkké patro je současně zdviženo a opřeno o zadní stěnu hrdelní dutiny, uzavírá vstup do dutiny</p>	

⁸⁵ srov. Palková, Z., 1994, s. 226.

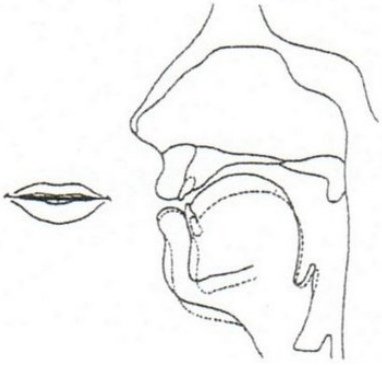
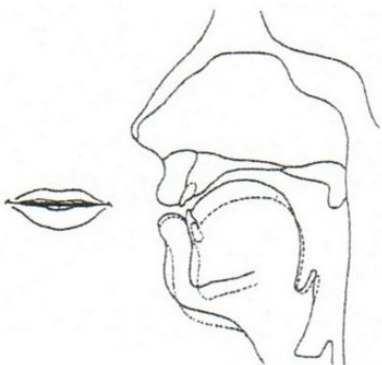
	nosní. Závěr tvořený jazykem je pevný. Svalové napětí je menší než u /κ, k/. ⁸⁶
--	--

<i>Souhláska</i>	<i>x [x]</i>	<i>ch [x, ɣ]</i>
<i>Charakteristika</i>	<i>párová, tvrdá, neznělá</i>	<i>nepárová, (tvrdá), bez měkkostní korelace, znělá i neznělá</i>
<i>Místo artikulace</i>	zadójazyčná (velární)	zadopatrová (velární)
<i>Způsob artikulace</i>	třená (frikativní)	úžínová (konstriktivní)
<i>Schéma artikulace</i>		
<i>Popis shod</i>	Zúžení vzniká přitisknutím okrajů zadní části hřbetu jazyka po stranách paterní klenby v oblasti přechodu tvrdého a měkkého patra. Štěrbina zůstává mezi hřbetem jazyka a měkkým patrem. Hlasivky jsou rozevřené, artikulace se neúčastní. ⁸⁷	

<i>Souhláska</i>	<i>j [j]</i>	<i>j [j]</i>
<i>Charakteristika</i>	nepárová, měkká, sonorní	nepárová, měkká, sonorní
<i>Místo artikulace</i>	středojazyčná	předopatrová (palatální)

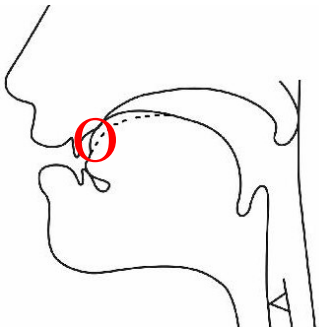
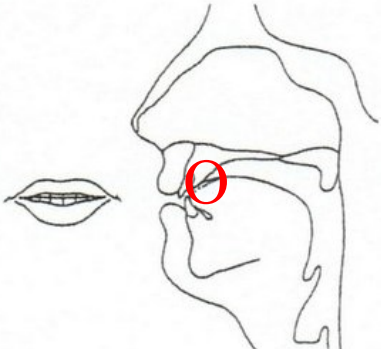
⁸⁶ srov. Palková, Z., 1994, s. 226.

⁸⁷ srov. tamtéž, s. 230.

Způsob artikulace	třená (frikativní)	úžinová (konstriktivní)
Schéma artikulace		
Popis shod	Okraje jazyka jsou přitisknuty po stranách k patru, úžina zůstává mezi hřbetem jazyka a klenbou tvrdého patra. Hlasivky jsou sevřené a kmitají. Vznikající zvuk má převážně tónové spektrum, složka šumová je velmi slabá. ⁸⁸	

Obr. 26 a 27 Artikulace ruského a českého /j, j/

6.2 Souhlásky částečně (zdánlivě) shodné

Souhláska	<i>u [ts]</i>	<i>c [ts]</i>
Charakteristika	nepárová, <i>tvrdá</i> , neznělá	nepárová, <i>měkká</i> , neznělá
Místo artikulace	<i>předojazyčná dentální</i>	<i>zubodásňová (alveodentální)</i>
Způsob artikulace	úžinová (afrikáta)	polozávěrová (semiokluzivní)
Schéma artikulace		
	Obr. 28 Artikulace ruského /t͡s/	Obr. 29 Artikulace českého /c/

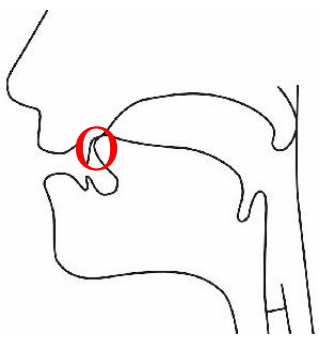
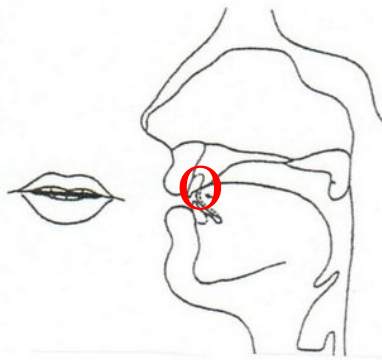
⁸⁸ srov. Palková, Z., 1994, s. 233.

Popis shod/odlišností	<p>Při výslovnosti české hlásky v první fázi vytváří jazyk úplný závěr přitisknutím svých okrajů k alveolárnímu výstupku podél horních zubů jako při /t/, jen s menším svalovým napětím. V druhé fázi špička jazyka tento závěr uvolní, postranní okraje zůstanou přitisknuty, proti předním alveolům vznikne úžina jako při /s/. Svalové napětí při /c/ je větší než při /z/. Retní štěrbina je úzká, rty jsou pasivní a hlasivky jsou rozevřeny, artikulace se neúčastní.⁸⁹</p> <p>V ruštině začíná artikulovat jazyk, který vytvoří svým hrotem smyčku proti horním zubům, následně se pod nápoem proudu vzduchu smyčka promění v úžinu. V současném ruském jazyce je /ɯ/ nepárová a vždy tvrdá, takže i po něm následující samohlásky е, и neoznačují jeho měkkost, a vyslovují se proto jako /ɤ/ a /ɨ/. Platí zde tedy stejná ortoepická pravidla jako při výslovnosti ruských vždy tvrdých /ж, ш/, po kterých následuje е, и.⁹⁰</p> <p>V současném českém spisovném jazyce je /c/ pouze měkké, čímž následně dochází k velmi silné interferenci ze strany mateřštiny, a to zejména při výslovnosti slabik, např.: це → chybně vyslovováno jako [ɕje] namísto [ɕɛ] či ци → [ɕɨ] → [ɕɨ].</p>
------------------------------	--

Souhláska	ð [d]	d [d]
Charakteristika	párová, tvrdá, znělá	párová, tvrdá, znělá
Místo artikulace	předojazyčná dentální	zubodásňová (alveodontální)
Způsob artikulace	závěrová (okluzivní)	závěrová (okluzivní)

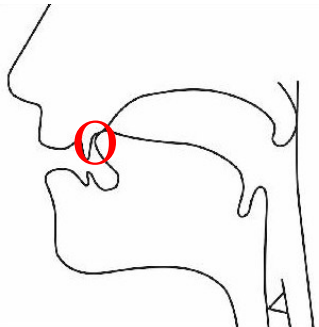
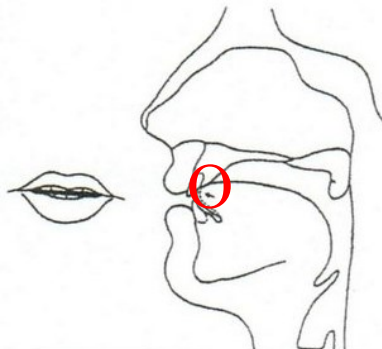
⁸⁹ srov. Palková, Z., 1994, s. 234.

⁹⁰ srov. Konečný, J., 2015, s. 96.

Schéma artikulace		
Popis shod/odlišností	<p>Měkké patro uzavírá vstup do dutiny nosní, hlasivky jsou sevřené a kmitají. V českém jazyce se závěr tvoří přitisknutím okraje jazyka k alveolárnímu výstupku podél horních zubů.⁹¹</p> <p>V ruštině dochází k přitisknutí přímo k horním zubům a špička jazyka je více zatlačena dozadu. Tím tak dochází k mírné charakteristické akustické odlišnosti konsonantů, a ruské /d/ se proto jeví poněkud tvrdším či hlubším. Tento rys českého přízvuku v ruské řeči je velice častý, ale je považován spíše za méně závažný a při výuce na něj není brán přílišný zřetel, protože nezasahuje do sémantické roviny jazyka.</p>	

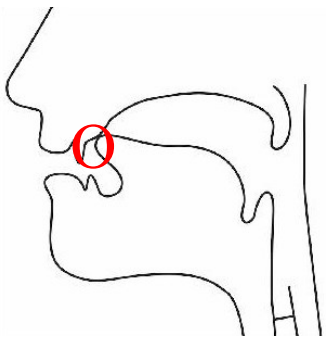
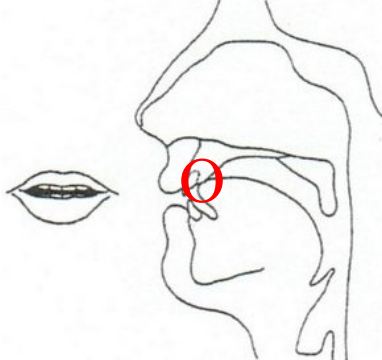
Souhláska	<i>m [t]</i>	<i>t [t]</i>
Charakteristika	párová, tvrdá, neznělá	párová, tvrdá, neznělá
Místo artikulace	<i>předoazyčná dentální</i>	<i>zubodásňová (alveodentální)</i>
Způsob artikulace	závěrová (okluzivní)	závěrová (okluzivní)

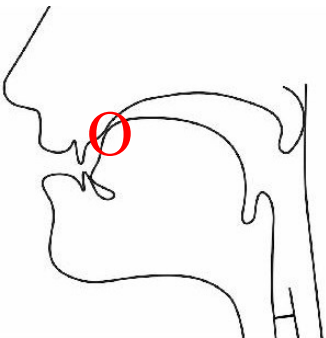
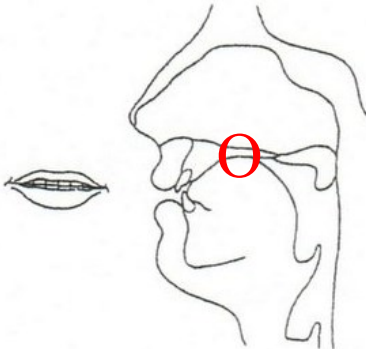
⁹¹ srov. Palková, Z., 1994, s. 224.

Schéma artikulace	 <p>Obr. 32 Artikulace ruského /т/</p>	 <p>Obr. 33 Artikulace českého /t/</p>
Popis shod/odlišností	<p>Měkké patro uzavírá vstup do dutiny nosní, hlasivky jsou volně rozevřené, neúčastní se. Svalové napětí je větší než u /ð, d/. V českém jazyce se závěr tvoří přitisknutím okraje jazyka k alveolárnímu výstupku podél horních zubů.⁹²</p> <p>Naopak v ruštině dochází k přitisknutí přímo k horním zubům a špička jazyka je více zatlačena dozadu. Tím tak dochází k mírné charakteristické akustické odlišnosti konsonantů, podobně jako u souhlásek /ð, d/.</p>	

Souhláska	n [n]	n [n]
Charakteristika	párová, tvrdá, sonorní	párová, tvrdá, sonorní
Místo artikulace	předoazyčná dentální	zubodásňová (alveodentální)
Způsob artikulace	polozávěrová nosová (semiokluzivní nazální)	závěrová (okluzivní)

⁹² srov. Palková, Z., 1994, s. 224.

Schéma artikulace	 <p>Obr. 34 Artikulace ruského /H/</p>	 <p>Obr. 35 Artikulace českého /n/</p>
Popis shod/odlišností	<p>Měkké patro uzavírá vstup do dutiny nosní, hlasivky jsou sevřené a kmitají. Svalové napětí je menší než u /m, t/. V českém jazyce se závěr tvoří přitisknutím okraje jazyka k alveolárnímu výstupku podél horních zubů.⁹³</p> <p>Naopak v ruštině dochází k přitisknutí přímo k horním zubům a špička jazyka je více zatlačena dozadu. Tím tak dochází k mírné charakteristické akustické odlišnosti konsonantů, podobně jako u souhlásek /ð, d/ a /m, t/.</p>	

Souhláska	ð' [d']	d' [j]
Charakteristika	párová, měkká, znělá	párová, měkká, znělá
Místo artikulace	předojazyčná dentální	předopatrová (palatální)
Způsob artikulace	závěrová (okluzivní)	závěrová (okluzivní)
Schéma artikulace	 <p>Obr. 36 Artikulace ruského /ɟ'/</p>	 <p>Obr. 37 Artikulace českého /d'/'</p>

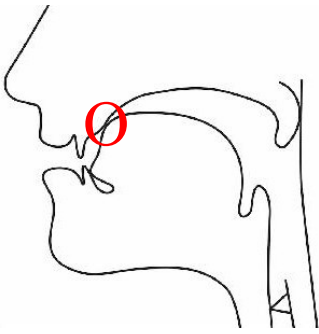
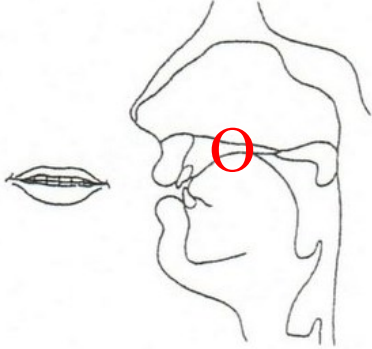
⁹³ srov. Palková, Z., 1994, s. 226.

Popis shod/odlišností	<p>V českém jazyce je závěr tvořen přitisknutím hřbetu jazyka na klenbu tvrdého patra. Špička jazyka je dole, za spodními řezáky.⁹⁴</p> <p>V ruštině závěr tvoří okraj jazyka s horní dásní nebo s okrajem horních řezáků a dásně, nesklání se tedy až k dolním řezákům jako v češtině. Svalové napětí je poměrně vysoké. Měkké patro uzavírá vstup do dutiny nosní. Hlasivky jsou sevřené a kmitají.⁹⁵</p> <p>Výslovnost ruského /ð'/ (a ostatních měkkých souhlásek) je pro Čechy v určitých aspektech složitá, a to zejména proto, že se pohyb jazyka k přednímu patru koná současně s ostatními artikulačními pohyby, nikoli dodatečně (viz kap. 3).</p> <p>Ruské měkké konsonanty vyslovujeme tak, že se snažíme vyslovit odpovídající tvrdou českou souhlásku a zároveň /j/, případně /i/. Následný zvuk, pokud je správně vysloven, se pak nazývá slabým j-ovým, pokud však zazní plné /j/, artikulace byla chybná. Nutné je také zmínit, že české měkké souhlásky jsou při artikulaci měkčí než odpovídající ruské (viz kap. 3).</p>
------------------------------	--

Souhláska	<i>m'</i> [tʲ]	<i>t'</i> [c]
Charakteristika	párová, měkká, neznělá	párová, měkká, neznělá
Místo artikulace	<i>předojazyčná dentální</i>	<i>zubodásňová (alveolární)</i>
Způsob artikulace	závěrová (okluzivní)	závěrová (okluzivní)

⁹⁴ srov. Palková, Z., 1994, s. 225.

⁹⁵ srov. Romportl, M., 1977, s. 84.

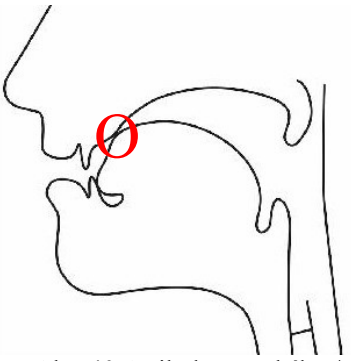
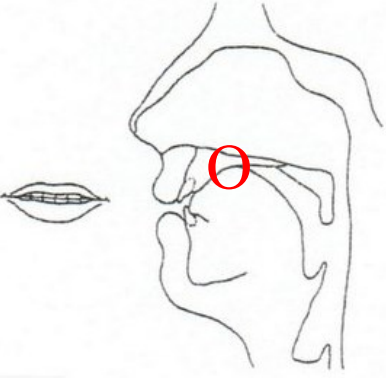
Schéma artikulace		
Popis shod/odlišností	<p>Obr. 38 Artikulace ruského /t'/</p> <p>Obr. 39 Artikulace českého /t/</p> <p>Artikulace je velmi podobná znělé variantě této souhlásky. V českém jazyce je závěr tvořen přitisknutím hřbetu jazyka na klenbu tvrdého patra. Špička jazyka je dole, za spodními řezáky.⁹⁶</p> <p>V ruštině závěr tvoří okraj jazyka s horní dásní nebo s okrajem horních řezáků a dásně. Svalové napětí je poměrně vysoké, vyšší než u /d', d'/. Měkké patro uzavírá vstup do dutiny nosní. Hlasivky jsou volně rozevřené, artikulace se neúčastní.⁹⁷</p> <p>Na konci slov s /m'/ je na rozdíl od češtiny vyslovován velmi nápadný frikativní element, kdy zaznívá krátká přechodová hláska charakteru měkkého /c'/.⁹⁸</p>	

Souhláska	н' [n']	ň [ɲ]
Charakteristika	párová, měkká, sonorní	párová, měkká, sonorní
Místo artikulace	předojazyčná dentální	předopatrová (palatální)
Způsob artikulace	polozávěrová nosová (semiokluzivní nazální)	závěrová (okluzivní)

⁹⁶ srov. Palková, Z., 1994, s. 225.

⁹⁷ srov. Romportl, M., 1977, s. 85.

⁹⁸ srov. tamtéž, s. 85.

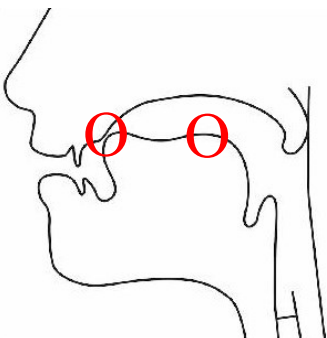
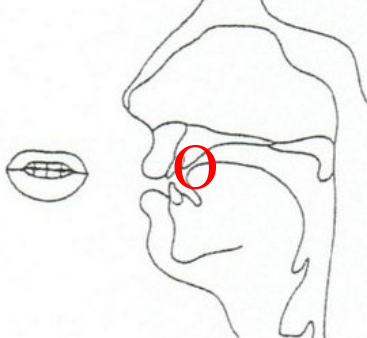
Schéma artikulace		
Popis shod/odlišností	<p>Artikulace je velmi podobná předchozím /ð', d'/ a /m', t'/. V českém jazyce je závěr tvořen přitisknutím hřbetu jazyka na klenbu tvrdého patra. Špička jazyka je dole, za spodními řezáky.⁹⁹</p> <p>V ruštině závěr tvoří okraj jazyka s horní dásní nebo s okrajem horních řezáků a dásně. Svalové napětí je poměrně vysoké, avšak nižší než u /m', t'/. Hlasivky jsou sevřené a kmitají.¹⁰⁰</p>	

6.3 Souhlásky zcela odlišné

Souhláska	ж [z]	ž [ʒ]
Charakteristika	nepárová, <i>tvrdá</i> , znělá	nepárová, <i>měkká</i> , znělá
Místo artikulace	<i>předojazyčná alveolární</i>	<i>zadodásňová (alveolární)</i>
Způsob artikulace	třená (frikativní)	úžinová (konstruktivní)

⁹⁹ srov. Palková, Z., 1994, s. 225.

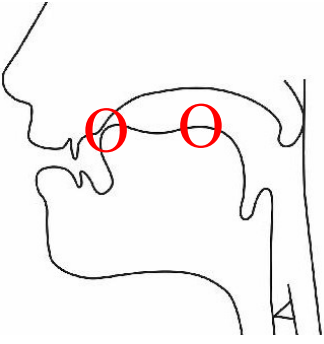
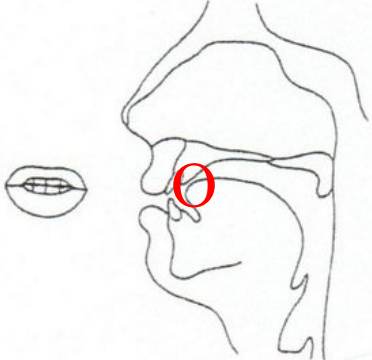
¹⁰⁰ srov. Romportl, M., 1977, s. 85.

Schéma artikulace	 <p>Obr. 42 Artikulace ruského /ж/</p>	 <p>Obr. 43 Artikulace českého /ž/</p>
Popis odlišností	<p>V češtině zúžení vzniká přitisknutím okrajů jazyka po stranách k horní dásni, jazyk je však posunut celkově zadněji, štěrbina zůstává mezi hřbetem přední části jazyka a zadní částí alveolárního výstupku. Rty se mírně zaokrouhlují, hlasivky jsou sevřené a kmitají.¹⁰¹</p> <p>V ruštině je zadní část hřbetu jazyka silně napnutá a zvednutá k měkkému patru, čímž se vytváří úžina. Střední část jazyka je spuštěna dolů a prohnutá do podoby lžice. Artikulace se aktivně účastní vyšpulené rty.¹⁰²</p> <p>V ruštině se jedná o vždy tvrdý nepárový konsonant, kdy, stejně jako v případě /ц/, po něm následující samohlásky е, и neoznačují jeho měkkost, a vyslovují se proto jako /э/ a /и/.</p> <p>Česká (měkká) výslovnost hlásky patří k nejvýraznějším rysům českého přízvuku v ruském jazyce, a proto je třeba věnovat nácviku artikulace zvýšenou pozornost.</p>	

Souhláska	ш [ʃ]	щ [ʃʃ]
Charakteristika	nepárová, tvrdá , neznělá	nepárová, měkká , neznělá
Místo artikulace	předořezávná alveolární	zadodásňová (alveolární)

¹⁰¹ srov. Palková, Z., 1994, s. 229.

¹⁰² srov. Konečný, J., 2015, s. 65.

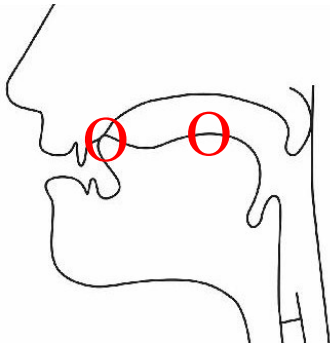
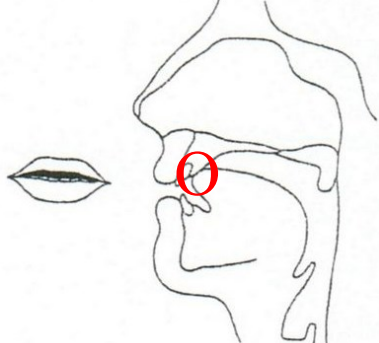
Způsob artikulace	třená (frikativní)	úžinová (konstriktivní)
Schéma artikulace	 <p>Obr. 44 Artikulace ruského /ш/</p>	 <p>Obr. 45 Artikulace českého /š/</p>
Popis odlišností	<p>Artikulace je identická s předchozím /ж, ж/. Svalové napětí je vyšší než u /ж, ж/. Hlasivky jsou rozevřené, artikulace se neúčastní.</p> <p>V ruštině se též jedná o vždy tvrdý nepárový konsonant, a ortoepická pravidla jsou tak shodná s předchozími /ж, ж/.</p> <p>V češtině je narozdíl od ruštiny tento konsonant vždy měkký, a proto může často docházet k velmi silné interferenci, nebo dokonce k problémům týkajících se komunikace, kdy chybně měkce vyslovený tvrdý konsonant může posluchač zaměnit za měkký /u'/. Česká (měkká) výslovnost hlásky patří k nejvýraznějším rysům českého přízvuku v ruském jazyce, a proto je třeba věnovat nácviku artikulace zvýšenou pozornost.</p>	

Souhláska	ч [tɕ]	č [tʃ]
Charakteristika	nepárová, měkká, neznělá	nepárová, měkká, neznělá
Místo artikulace	předojazyčná alveolární	zadodásňová (alveolární)
Způsob artikulace	úžinová (afrikáta)	polozávěrová (semiokluzivní)

<p>Schéma artikulace</p>		
<p>Popis odlišností</p>	<p>Při artikulaci souhlásky v češtině v první fázi vytváří jazyk úplný závěr, přitiskne se po stranách podél horní dásně a vpředu na zadní alveoly. V druhé fázi se přední část závěru uvolní a proti zadním alveolům vzniká úžina. Rty jsou lehce zaokrouhleny, hlasivky jsou otevřeny, artikulace se neúčastní.¹⁰³</p> <p>V ruském jazyce je první fáze tvořena smyčkou přední částí jazyka a jeho hrotu s předními zuby. Následný nápor vzduchu smyčku rozpojí krátkým úžinovým prvkem. Kraje jazyka jsou přitisknuty k bočním zubům, rty jsou při artikulaci lehce vyšpulený. V současné ruštině je /tʃ/ ve všech pozicích měkké a v porovnání s češtinou měkkčí, proto je důležité se při výslovnosti snažit o dosažení maximální měkkosti, např. pomocí postavení mluvidel při výslovnosti slabiky [či] nebo [čji], přičemž je hrot jazyka posunut dopředu a rty roztaženy do mírného úsměvu.¹⁰⁴</p> <p>Komponenty českého /č/ jsou tedy /t/ + /š/, ruského /tʃ/ naopak /mʲ/ + /uʲ/.</p>	

¹⁰³ srov. Palková, Z., 1994, s. 235.

¹⁰⁴ srov. Konečný, J., 2015, s. 88.

Souhláska	<i>л [l]</i>	<i>l [l]</i>
Charakteristika	<i>párová, tvrdá, sonorní</i>	<i>nepárová, (obojetná), bez měkkostní korelace, sonorní</i>
Místo artikulace	<i>předoazyčná dentální</i>	<i>zubodásňová (alveodentální)</i>
Způsob artikulace	polozávěrová boková	úžinová (konstriktivní)
Schéma artikulace	 <p>Obr. 48 Artikulace ruského /л/</p>	 <p>Obr. 49 Artikulace českého /l/</p>
Popis odlišností	<p>Při artikulaci v současném českém jazyce je špička jazyka opřena o přední alveoly (asi jako u /d/), okraje jazyka jsou volné, úžina vzniká po stranách a hřbet jazyka se neprohýbá. Svalové napětí je poměrně slabé. Hlasivky jsou sevřené a kmitají.¹⁰⁵</p> <p>Při výslovnosti ruského /л/ je jazyk silně napnutý, zadní část hřbetu jazyka je zvednuta k měkkému patru a odtazena směrem dozadu. Střední a přední část jazyka je prohnutá směrem dolů do tvaru lžice, takže dutina ústní je značně zvětšena. Hrot jazyka je zvednut a opírá se o horní zuby.¹⁰⁶</p> <p>České nepárové /l/ se liší od ruského párového tvrdého /л/ v několika aspektech: akustickým dojmem i způsobem tvoření. V češtině existuje jeden konsonant /l/ – tzv. střední evropské /l/, který neodpovídá ruskému tvrdému /л/ a ani jeho měkké variantě. Ruské /л/ je mnohem tvrdší, /l/ naopak</p>	

¹⁰⁵ srov. Palková, Z., 1994, s. 236.

¹⁰⁶ srov. Konečný, J., 2015, s. 51.

	<p>výrazně měkčí než střední /l/. Charakteristický šum českého /l/ je vyšší než u ruského /l/, ale hlubší než u /l'/.¹⁰⁷</p> <p>Tvrdé ruské /l/ s několika dalšími segmentálními prvky ruského fonetického systému tak proto patří k nejobtížnějším prvkům pro většinu Čechů a je velmi často ovlivňováno interferencí ze strany českého jazyka. Při nácviku je důležité zaměřit se především na postavení hrotu jazyka a napětí kořene (viz kap. 3).</p>
--	--

¹⁰⁷ srov. Havránek, B., 1961, s. 37.

6.4 Souhlásky pro každý jazyk typické

Po předchozí podrobné analýze jednotlivých konsonantů obou jazyků vyplynulo, že některé souhlásky ruského jazyka neexistují v češtině a naopak.

6.4.1 Jedinečné souhlásky ruského jazyka

Mezi jedinečné a v češtině neexistující konsonantní fonémy současné ruštiny patří:

1. **měkké** (palatalizované) **varianty** některých (výjimku tvoří za všech okolností tvrdé /ж/, /ш/, /ц/) a vždy měkké /ш':/, /ч'/, /й/) **tvrdých konsonantů**:

/б'/, /в'/, /г'/, /з'/, /к'/, /л'/, /м'/, /п'/, /р'/, /с'/, /ф'/, /х'/;

2. **konsonant ш** – /ш'ш', ш': / – za všech okolností měkké dlouhé š (velmi často chybně artikulováno jako /šč/); úžinový, alveolární (dásňový), neznělý.

V porovnání s češtinou je souhláska měkkí a přibližně dvojnásobně delší než české /š/.

6.4.2 Jedinečné souhlásky českého jazyka

Současná čeština disponuje následujícími v ruštině neexistujícími konsonantními fonémy:

1. **h /h/** – úžinový, hlasivkový (laryngální), znělý.

Hlávka vzniká přímo v hlasové šterbině. V hlasivkách vzniká současně základní tón i frikativní šum. V ruštině bývá konsonant nejčastěji nahrazován souhláskami /г/ nebo /х/, např.: *Hana* – [ɛ]ана, *hobby* – [x]оббу.

2. **ř /r, ř/** – kmitavé (vibranty), zubodásňové (alveodontální), znělý na začátku slova, mezi vokály a v sousedství znělé souhlásky a neznělý na konci slova a v sousedství neznělé souhlásky. Okraje jazyka jsou přitisknuty k patru, hrot jazyka je volný a kmitá.¹⁰⁸

3. **/l, m, r/** jakožto slabikotvorné souhlásky češtiny – např.: *hrdlo, krk, vlna, osm*. Vyskytují se tedy uprostřed slov mezi souhláskami nebo na konci slova po souhlásce. Ruská slova tím tak mají o jednu slabiku méně než odpovídající slova česká, srov.: *Путер, мысль, министр* – *Pe-tr, my-sl, mi-ni-str*.¹⁰⁹

¹⁰⁸ srov. Palková, Z., 1994, s. 231.

¹⁰⁹ srov. Havránek, B., 1961, s. 30.

7 Porovnání ortoepických procesů

Souhlásková spojení jsou v ruštině artikulačně těsnější než v češtině, proto v nich dochází ke změnám často odchylným od češtiny (viz kap. 4.1). Se zaměřením na souhlásky je možné jednotlivé procesy rozdělit podle konkrétních porovnávaných jevů a podle způsobů, kterým probíhají, do tří skupin:

7.1 Procesy probíhající odlišným způsobem, ale postihující totožné jevy

7.1.1 Výslovnost *bě × бe, pě × пe, mě × ме, vě × ве, fě × фe*

Odlišná výslovnost těchto jednotlivých slabik se řadí pro Čechy k nejobtížnějším jevům a je do velmi značné míry ovlivněna interferencí ze strany mateřštiny. Měkké retnice /*б', n', м', в', ф'*/ jsou pod silným vlivem českých souhláskových spojení vyslovovaných jako /*bje, pje, mje (běžněji mňe), vje, fje*/, která se píše často jako *bě, pě, mě, vě, fě*. B. Havránek¹¹⁰ uvádí, že „při artikulaci měkkých retnic jsou rty sevřeny pevněji (u závěrových), zuby jsou značně sblíženy, jazyk se přibližuje k přednímu patru a zaujímá přibližně stejnou polohu jako při vyslovování /j/.“

Korektní výslovnosti lze možné dosáhnout vyslovením hlásky /j/ a následným ponecháním jazyka v zaujaté poloze a několikrát za sebou vyslovit příslušnou retnici (viz kap. 3). Srov.: *oběd – обед: o[bje]d – o[б'э]д; zpěvník – песенник: z[pje]vnik – [п'э]сенник; město – место: [mňe]sto – [м'э]сто; věnec – венок: [vje]nec – [в'э]нок; o žirafě – о жирафе: o žira[fje] – о жира[ф'э]*.

7.2 Procesy probíhající totožným způsobem, ale postihující (převážně) odlišné jevy

7.2.1 Asimilace podle znělosti – neznělosti

Většina znělých a neznělých souhlásek v ruštině i češtině jsou fonémy párové, tedy dvojice slov lišících se od sebe pouze znělostí a neznělostí jediné souhlásky, srov.: [*bum' – num'*]; [*дом – мом*]; [*bi:t – pi:t*], [*den – ten*], atd. Nepárovými fonémy jsou v ruštině všechny sonorní souhlásky a v češtině rovněž všechny souhlásky

¹¹⁰ Havránek, B., 1961, s. 33.

sonorní, které si zachovávají znělost na libovolné pozici ve slově. V češtině se /ch/ spojuje ve znělostní dvojici s /h/, ačkoli jde o konsonanty lišící se místem tvoření. Dokazuje to neutralizace /h – ch/ na konci slov, obdobná neutralizaci všech znělých párových souhlásek v tomto postavení, srov.: *dub* /p/ – *dubu*; *muž* /š/ – *muže*, atd.¹¹¹

Rozdíl mezi znělými a neznělými párovými fonémy v obou jazycích se neutralizuje na konci slov a při znělostní asimilaci, která spočívá v tom, že jedna souhláska ztrácí znělost nebo ji naopak nabývá pod vlivem druhé souhlásky. V obou jazycích je asimilace zpětná (přízvušením souhlásky následující), srov.: *nožka* – *ножка*: *no[šk]a* – *no[uk]a*. Čeština má navíc asimilaci postupnou, např.: *shoda* – *[sch]oda*, *shromáždit* – *[sch]romáždit*, *shovívavý* – *[sch]ovívavý*. Na hranici slov je mezi ruštinou a češtinou jen částečná shoda. V češtině ke vždy zpětné asimilaci dochází při styku nesonorní souhlásky konce slova s počáteční nesonorní souhláskou (kromě /v/) následujícího slova, srov.: *náš dům* – *ná[žd]ům*, *přivez ho* – *přive[zh]o*, *přivez to* – *přive[st]o*, *před sadem* – *pře[ts]adem* i *pře[c]adem*. V ruštině je obecná asimilace pouze u původních předložek, např.: *с бабушкой* – *[зб]абушкой* (viz kap. 4).

Předložky *перед* a *через*, pokud mají vedlejší přízvuk, se však vyslovují s koncovou souhláskou neznělou. Česká přípustná varianta výslovnosti spíše v neformálních projevech předložky *s* před sonorami a /v/ jako /z/, např.: *s radostí* – *[zr]adostí*, *s Jiřím* – *[zj]iřím*, neodpovídá ortoepickým pravidlům současné ruštiny, srov.: *с радостью* – *[cp]адостью*, *с Юрием* – *[c'jý]рием* (viz kap. 4).

Některé nepárové fonémy mají v obou jazycích, na konci slov a v případě znělostní asimilace, párové podružné varianty. Ruské /ц/, /ч', /х/ se před znělou souhláskou mění v znělé /dz/, /dz', /γ/. České /c/, /č/ před znělou souhláskou se rovněž mění v /dz/, /dz'. V češtině existuje také /γ/, vyslovuje se tak *ch* před znělou souhláskou. Na rozdíl od češtiny dochází v ruštině i u sonorních souhlásek /p, p', л, л', м, м', н, н'/ k úplné či částečné ztrátě znělosti. K úplné ztrátě znělosti dochází na konci slov po neznělé souhlásce, např.: *Петр*, *мысль*, *русьм*; a na začátku slova před neznělou souhláskou, např.: *руть*, *льстить*. Částečná ztráta znělosti, vznikající slabým chvěním hlasivek, je na konci slova po znělé souhlásce, např.: *октябрь*, *рубль*; na začátku slova před znělou souhláskou např.: *правиться*,

¹¹¹ srov. Havránek, B., 1961, s. 28-29.

мгновение. Narozdíl od ruštiny sonory v češtině znělost neztrácejí, což souvisí s tím, že /r/, /l/ a /m/ jsou slabikotvornými konsonanty, např.: *hrdlo*, *vlk*, *osm*, které v ruštině v této funkci neexistují (viz kap. 4.1).

7.2.2 Artikulační asimilace

Při spojení zubodásňové závěrové souhlásky se sykavkou dochází k totožnému spodobnění souhlásek v obou jazycích – /ts, mc/, /ds, ðc/ splývá v /c, u/; srov.: *детский* – *dětský*: ðe[u]kij – d[ɛ]kij. V pečlivé výslovnosti splnutí není nutné. Na hranici předpony a kořene, na hranici předložky a jména a na hranici dvou plnovýznamových slov k asimilaci v ruštině nedochází. V češtině je možné splnutí i na uvedených hranicích, např.: *odsypat* – *отсыпать*: o[c]ypat – o[mc]ypat; *pod stěnou* – *под стеной*: po[c]t[ɛ]nou – po[mc]t[ɛ]noj atd. (viz kap. 4).

Ve spojeních /ð/, /m/ se /z/, /z'/, /ʒ/, /u/ se /ð/ nebo /m/ v ruštině spodobňuje s následující sykavkou: /dzz/, /dzz'/, /džž/, /čš/, blízká zdvojeným souhláskám, např.: *надзор* – na[džz]op, *под шубой* – po[ʧ'u]uboj, atd. V češtině spojení /d/, /t/ se /z/, /ž/, /š/ v běžné výslovnosti splývají v /dz/, /dž/, /č/, ale na hranici předpony a kořene, předložky a jména, dvou plnovýznamových slov k splývání zpravidla nedochází (viz kap. 4).

Při spojení zubodásňové závěrové souhlásky s polosykavkou /tu/, /du/ uvnitř slova se v ruštině vyslovuje /u:/; /mʧ'/, /dʧ'/ jako /ʧ:/, např.: *отца* – o[u:]a, *летчик* – le[ʧ:]uk, *подчистить* – po[ʧ:]ustit', atd. Na hranici předložky a jména nebo na hranici plnovýznamových slov k této úplné spodobě nedochází. Úplná artikulační asimilace na hranici slov je v ruštině přípustná ve spojení /m'/ s /ʧ'/ (při spojitě výslovnosti), např.: *пять часов* – ja[ʧ']asov. Ve slovech *сердце*, *сердчишко* je zjednodušení /ðu/ → /u/, /ðʧ'/ → /ʧ'/, např.: *сер[ɥ]e*, *сер[ʧ']uško*. V češtině se naopak obvykle výslovnost /tc/, /dc/, /tč/, /dč/ zachovává, přípustné je však i jejich zjednodušování v /c/, /č/ v rámci neformálního vyjadřování, např.: *dcera* – [c]era; *srdce* – sr[c]e; *dost času* – dos[č]asu (viz kap. 4.2).

Sykavková spojení /cu/, /zu/ se v ruštině vyslovují jako /u:/ (uvnitř slova i na hranici předložky a jména), např.: *высший* – vy[ʃ:]ij, *с шубой* – [ʃ:]uboj, atd. Na hranici předpony a kořene i na hranici předložky a jména se /zʒ/, /cʒ/ vyslovuje jako /ʒ:/, např.: *приезжать* – prie[ʒ:]at'. Spojení /cʧ'/ nebo /zʧ'/ uvnitř slova s výjimkou zřetelné hranice předpony a kořene se vyslovuje jako /u:/ nebo /u'ʧ'/,

např.: *счастье* – [u':]ašťe. Spisovná současná čeština artikulační asimilací souhláskových spojení /sš/, /zš/, /žž/, /sž/, /sč/, /zč/ narozdíl od ruštiny nedisponuje, srov.: *sžít se* – [zž]ít se; *sčítat* – [sč]ítat; *bez čepice* – be[sč]epice (viz kap. 4).

Spojení /чн/ se v ruštině, narozdíl od češtiny, někdy vyslovuje jako /шн/, srov.: *конечно* – коне[шн]о, *неконецно* – неконе[чн]о, atd. (viz kap. 4.1).

Zubodásňové /n/ se v češtině před zadopatrovými souhláskami /k/, /g/ stává posunutím místa artikulace zadopatrovým /ŋ/, např.: *te[ŋ]ký*, *ba[ŋ]ka*, *A[ŋ]glie*; na hranici slov však ke změně nedochází, srov.: *o[nk]ouří*, *pa[ng]enerál*. V ruštině tato artikulační spodoba neexistuje, srov.: *то[н]кий*, *ба[н]к*, *A[н]глия*; *о[нк]урит*, *господи[нг]енерал*. (viz kap. 4.2).

7.3 Procesy postihující odlišné jevy

7.3.1 Výslovnost souhlásek zdvojených a jednoduchých

Vyskytují se v ruštině i češtině, ale s několika charakteristickými odlišnostmi. Zdvojená artikulace spočívá v tom, že u první souhlásky se zesílí její počáteční fáze a oslabí fáze závěrečná, u druhé souhlásky se naopak oslabí počáteční a zesílí konečná fáze. Ruské zdvojené souhlásky se často nepřesně označují jako dlouhé (viz kap. 4).

Mezi ruštinou a češtinou je rozdíl v rozsahu užívání zdvojených konsonantů. V češtině se vůbec nevyslovují v cizích slovech a uvnitř slov zdomácnělých většinou pouze v případě, kdy by mohlo dojít k závažným sémantickým změnám, např.: *nejjasnější* × *nejasnější*: *ne[jj]asnější* × *ne[j]asnější*, *poddaný* × *podaný*: *po[dd]aný* × *po[d]aný*, *предтанčit* × *пřetancit*: *pře[dt]ancit* × *pře[t]ancit*; pro udržení souvislosti jednotlivých tvarů slova, např.: *oznamme* – *ozna[mm]e* – *oznam*, *oznamte*; a na hranici částí složeniny, např.: *čtyřřadý* – *čty[řř]adý*. Na hranici slov jsou zdvojené souhlásky běžné, např.: *před domem* – *pře[dd]omem* i *pře[d]omem*, *vůz sena* – *vů[ss]ena* i *vů[s]ena* (viz kap. 4.2). Obojí výslovnost je normativní; zdvojené konsonantické fonémy se vyslovují spíše ve formálních projevech.

V ruštině se zdvojené souhlásky vyskytují velmi často. Nejvýraznějším odlišujícím rysem zdvojených konsonantů od češtiny je fakt, že pravopis ruštiny vždy nereflektuje skutečný stav mluveného jazyka, kdy se jedná o neutralizaci zdvojenosti a jednoduchosti, např.: *Россия* se vyslovuje jako *Ро[c']ия*. Pravidlem je vyslovování

zdvojené souhlásky na hranici přípony (popř. koncovky) a základu (na morfologickém švu), např.: *настѣнный – стеной*: *настѣ[n]ý – сте[nn]ой*; *ответьте – отве[m'm']е*, atd. Běžná je též zdvojená souhláska na hranici předpony a kořene, např.: *отдать – o[ðð]ать*; na hranici předložky a jména, např.: *из жизни – и[жж]изни*; i na hranici plnovýznamových slov, např.: *весь север – ве[c'c']евер* (viz kap. 4.1).

Uvnitř významových částí slova (morfémů) se v ruštině běžně vyskytují zdvojené souhlásky /nn/, /шш/, /жж/. /Нн/ se vyskytuje i v příponě *-енн-*, např.: *здоров-е[nn]ый*; v příponě cizích slov *-онн-*, např.: *революци-о[nn]ый*; a v příponě tří adjektiv látkových: *деревя[nn]ый, оловя[nn]ый, стекла[nn]ый*; v přídavných jménech slovesných, např.: *написа[nn]ый* (srov. české *napsaný – napsa[n]ý*); rozlišení psaní i výslovnosti zdvojeného či jednoduchého /н/ na základě pořádku slov ve větě při užití dvojic přídavného jména slovesného a přídavného jména (popř. podstatného jména), např.: *жареная картошка × жаренная на сковороде картошка*: *жаре[н]ая картошка × жаре[nn]ая на сковороде картошка*; u ženských oteckých jmen ve spojení se jménem křestním, např.: *Ива[nn]овна* (viz kap. 4.1).

Správná výslovnost zdvojených souhlásek pro cizince je velmi důležitá, protože v některých případech slouží k významovému rozlišování slov, např.: *[cc]ора – hádka × [c]ора (genitiv) – smetí; мета[лл]а (genitiv) – kovu × мета[л]а – vrhala*.

Na rozdíl od češtiny jsou v ruštině velmi časté zdvojené konsonanty v cizích slovech, srov.: *сумма – suma: су[мм]а – su[m]а; ви́лла – víla: ви[лл]а – vi[l]а; ванна – vana: ва[nn]а – va[n]а* (viz kap. 4.1).

7.3.2 Zjednodušování souhláskových skupin

Při tomto procesu (tj. diereze) se při artikulaci vyčleňuje jeden či více fonémů ze skupiny několika souhlásek: např.: *стл – [сл]: счастливый – сча[с'л']ивый; стн – [сн]: местный – ме[сн]ый; здн – [зн]: поздний – по[з'н']ий; ндиш – [ниш]: ландшафт – ла[ниш]афт; рди – [ри]: сердце – се[ри]е; нтск – [нск]: гигантский – гига[нск]ий; вств – [ств]: чувство – чу[ств]о* (viz kap. 4.1).

Česká ortoepie vyžaduje (až na ojedinělé výjimky) narozdíl od ruštiny v souhláskových skupinách výslovnost všech souhlásek.

7.3.3 Asimilace podle tvrdosti – měkkosti

V češtině je méně významná, protože český jazyk disponuje pouze třemi měkkostními dvojicemi, a spodoba je proto omezena na spojení s konsonanty /d, t, n/ a /d', t', ň/.

Pro ruštinu, v níž se většina souhlásek seskupuje a tvoří páry měkká – tvrdá, je měkkostní asimilace typická a velmi častá, avšak značně rozkolísaná. V některých souhláskových spojeních je obvyklá, např.: *винтик* – *ви[н'т']ик*, *пенсионер* – *пе[н'с']ионер*, *чемоданчик* – *чемода[н'ч']ик*; v jiných je kolísání mezi měkkou a tvrdou výslovností s převahou měkké výslovnosti, např.: *единственный* – *еди[н'с'т'в']енный* i *еди[нств']енный*; v jiných je naopak kolísání s převahou tvrdé výslovnosti, např.: *правдивый* – *пра[в'д']ивый* i *пра[вд']ивый*; v některých souhláskových spojeních se vyskytuje pouze tvrdá výslovnost, např.: *древний* – *[др']евний* (viz kap. 4.1).

Měkkostní asimilace je v současné ruštině spíše na ústupu, tvrdé výslovnosti naopak přibývá; tento proces však nepostupuje u všech souhláskových spojení stejně rychle. Rozdíl je také mezi způsoby výslovnosti: v běžné výslovnosti (tj. v neutrálních projevech) je měkkostní asimilace častější než v pečlivé výslovnosti (tj. ve formálních projevech), v níž se dnes více uplatňuje vliv písma.¹¹²

¹¹² srov. Havránek, B., 1961, s. 37-38.

Závěr

Po podrobném zkoumání tématu vyplynulo, že ačkoli foneticko-fonologická rovina jazyka představuje jednu z nejzásadnějších a nejvýznamnějších rolí při procesu komunikace, která je vnímána jako základ veškerých funkčních mezilidských vztahů, čímž se stává tedy i vždy aktuálním předmětem, oblast týkající se podrobné komparace a analýzy artikulačních a akustických aspektů konkrétních prvků konsonantních systémů ruského a českého jazyka a jejich ortoepických procesů doposud nebyla do dostatečných podrobností zpracována, a určitě by proto byla hodna větší pozornosti.

Navzdory tomu, že existuje mnoho literárních pramenů a dalších odborných zdrojů zabývajících se detailními charakteristikami jednotlivých konsonantů obou jazyků a jejich ortoepických procesů, naprostá většina z nich je omezena na analýzu příslušných jevů pouze jednoho jazyka, nikoli současné ruštiny a češtiny v porovnání. Většinu hlavních zdrojů navíc tvoří odborná literatura aktuální spíše v polovině minulého století, což je pro studium jazyka, jakožto dynamicky se rozvíjejícího a velice proměnlivého systému, vcelku zásadní nedostatek. Jak bylo stanoveno v úvodu práce, snahou bylo zejména přispět podrobnějším rozbohem založeným na analýze konsonantů a ortoepických procesů obou jazyků, a to na základě jejich vzájemného porovnání, přičemž byly též představeny shody a rozdíly jejich artikulačních a akustických aspektů, díky kterým bylo možné dospět k několika novým, aktuálním, poznatkům a závěrům.

Po důkladné analýze a následném vyhodnocení poznatků shrnutých v teoretické části práce jsme dospěli k závěru, že jednotlivé ruské a české konsonanty lze po vzájemné komparaci z hlediska akusticko-artikulační fonetiky podle pro oba jazyky shodných kritérií zahrnující místa, způsoby a schémata artikulací (a další doplňkové výslovnostní rysy jednotlivých konsonantů) následně rozdělit na zcela shodné, částečně (zdánlivě) shodné a zcela odlišné. Díky komplexnímu porovnání konsonantních systémů obou jazyků bylo též zjištěno, že ruština i čeština disponuje několika jedinečnými, pro každý jazyk typickými, souhláskami.

Na základě teoretických východisek, frekvence užívání, obtížnosti a četnosti výskytu výslovnostních chyb Čechů při osvojování ruštiny byla též založena komparace a analýza vybraných platných ortoepických jevů současné ruštiny a češtiny. Se zaměřením na souhlásky je možné jednotlivé procesy rozdělit

podle konkrétních porovnávaných jevů a podle způsobů, kterým probíhají, do tří skupin, a to na procesy probíhající odlišným způsobem, ale postihující totožné jevy; procesy probíhající totožným způsobem, ale postihující (převážně) odlišné jevy; a procesy postihující odlišné jevy obou jazyků.

Je nutné konstatovat, že v průběhu vývoje jazyka v horizontu několika desítek let jistě bude docházet ke změnám týkajících se spisovné výslovnosti jednotlivých konsonantů a především také ortoepických norem jednotlivých skupin hlásek, slabik a slov, a proto bude aktualizace pravidel spisovné výslovnosti nezbytná.

Resumé

Hlavním cílem stanoveným v úvodu této práce byla deskripce, komparace a analýza konsonantních systémů a platných ortoepických jevů ruského a českého jazyka, a následné zjištění a představení vzájemných odlišností a shod artikulačních a akustických aspektů jednotlivých prvků konsonantních systémů obou jazyků.

Teoretická část bakalářské práce byla založena na studiu odborných literárních zdrojů, a stala se tak hlavním východiskem pro část praktickou. V teoretické části práce bylo nejdříve nutné představit obecné foneticko-fonologické pojmy a termíny vyskytující se na segmentální (fonematické) rovině obou jazyků, díky kterým jsme dospěli k závěru, že bází konsonantů obou jazyků se stává tón a šum a že (v odlišnosti od artikulace samohlásek) pro vznik souhlásek proudění vzduchového proudu narazí na některou z překážek (způsobené např. jazykem). Dále jsme se dozvěděli, že základní dělení konsonantů obou jazyků je možné rozlišit na základě pro oba jazyky shodných kritérií zahrnující místa a způsoby artikulace, znělost či neznělost souhlásek (účast či neúčast hlasivek) a měkkost či tvrdost souhlásek (přítomnost či nepřítomnost palatalizace). Dále byly prezentovány jednotlivé definice artikulační i akustické fonetiky, následně byl popis orientován i na samotný vznik hlásek včetně charakteristiky ústrojí artikulačního aparátu a hlavních komponentů produkce řeči, přičemž byla prezentována i samotná hlasová složka řeči, fonace, a to pro snadnější porozumění tvorbě jednotlivých hlásek, jejich skupin či slov prezentovaných v praktické části práce. Po komplexním porovnání a zanalyzování základních rysů ruského a českého konsonantismu je možné konstatovat, že odlišnosti značně převažují nad shodami. Jednou z nejméně výraznějších charakteristik ruského konsonantismu oproti českému je fakt, že v ruštině existují téměř ke všem souhláskám tvrdým měkké (palatalizované) protějšky, jejichž artikulace je však odlišná od pouhých čtyř měkkých palatálních českých souhlásek. Se zaměřením na souhlásková spojení byly nakonec též k porovnání vybrány a popsány nejzásadnější ortoepické normy obou jazyků, čímž jsme následně dospěli ke zjištění, že existuje celá řada naprosto shodných i naprosto odlišných procesů postihující oba jazyky.

Praktická část práce byla zaměřena již na samotnou komparaci konkrétních prvků obou konsonantních systémů a dále na výsledky jejich analýz, přičemž měly být představeny shody a rozdíly charakteristik konkrétních konsonantů a jevů platné ortoepické normy ruského a českého jazyka. K dosažení těchto předem stanovených

cílů jsme vycházeli zejména z poznatků odborné literatury shrnutých v teoretické části práce. Studium těchto východisek nám umožnilo dosáhnout zmíněných cílů.

Pozorování výsledků analýzy jednotlivých shodných a odlišných aspektů konsonantů obou jazyků probíhalo na základě porovnání jednotlivých akusticko-artikulačních charakteristik konsonantů v podobě tabulek, ve kterých byly představeny shodné či odlišné způsoby, místa a schémata artikulací a další doplňkové výslovnostní rysy. Z detailní analýzy bylo zjištěno, že ruské souhlásky zcela odlišné od českých převládají nad shodnými, a to zejména proto, že v ruštině je možné rozlišit měkké (palatalizované) varianty některých (výjimku tvoří za všech okolností tvrdé /ж, ш, щ/ a vždy měkké /ш', ш', ж'/) tvrdých konsonantů. Pozornost byla též věnována jedinečným souhláskám každého jazyka, z čehož vyplynulo například to, že v ruštině neexistují slabikotvorné souhlásky /l, m, r/. Ruština narozdíl od češtiny také nedisponuje hlasivkovým /h/ či kmitavým /ř/. Porovnáním ortoepických procesů bylo potvrzeno zejména to, že vzhledem k artikulačně těsnějším souhláskovým spojením v ruštině dochází ke změnám často velmi odchylným od češtiny.

Резюме

Основной целью, которая была определена во введении этой бакалаврской работы, было описание, сравнение и анализ систем согласных и действительных ортоэпических процессов русского и чешского языков, а также последующее определение и представление различий и сходств артикуляционных и акустических аспектов отдельных элементов систем согласных обоих языков.

Теоретическая часть бакалаврской работы была основана на изучении специальных литературных источников и, таким образом, стала основной исходной точкой для практической части. В теоретической части работы сначала необходимо было ввести общие фонетико-фонологические понятия и термины, встречающиеся на сегментарном (фонематическом) уровне обоих языков, благодаря чему мы пришли к заключению, что основой согласных обоих языков становятся тон и шум и что (в отличие от артикуляции гласных звуков) для образования согласных необходимо, чтобы струя воздуха встретила какое-либо препятствие (вызванное, например, языком). Мы также узнали, что основное деление согласных обоих языков происходит на основе одинаковых для обоих языков критериев, включающих в себя место и способ артикуляции, звонкость или глухость согласных (участие или неучастие голосовых связок) и мягкость или твердость согласных (присутствие или отсутствие палатализации). Далее были представлены отдельные определения артикуляционной и акустической фонетики, затем описание было сосредоточено на самом происхождении звуков, включая характеристики артикуляционной системы и основных компонентов речевого производства. Был представлен также и вокальный элемент речи, фонация, для упрощения понимания создания отдельных звуков, их групп или слов, представленных в практической части работы. После комплексного сравнения и анализа основных черт русского и чешского консонантизма, можно констатировать, что различия намного перевешивают сходства. Одной из наиболее важных характеристик русского консонантизма в сравнении с чешским является тот факт, что в русском языке существуют почти ко всем твердым согласным мягкие (палатализованные) пары, но их артикуляция отличается от четырех мягких небных чешских согласных. Наконец, с направленностью на согласные,

были выбраны и описаны для сравнения наиболее фундаментальные ортоэпические нормы обоих языков, что привело нас к выводу, что существует как ряд полностью идентичных, так и совершенно разных процессов, влияющих на оба языка.

Практическая часть работы была сосредоточена на сравнении конкретных элементов обеих консонантных систем и результатов их анализа, причем были представлены как сходства, так и отличия в характеристиках конкретных согласных и явлений действующей русской ортоэпической нормы русского и чешского языков. Для достижения этих заранее определенных целей, мы в основном полагались на результаты литературы, обобщенные в теоретической части работы. Изучение представленных данных помогло нам достичь указанных целей.

Наблюдение за результатами анализа отдельных схожих и различных аспектов согласных обоих языков было основано на сравнении акустико-артикуляционных характеристик согласных в виде таблиц, в которых были представлены одинаковые или разные способы, места и схемы артикуляции и другие дополнительные особенности произношения. Детальный анализ показал, что русские согласные, которые полностью отличаются от чешских, преобладают над идентичными, так как в русском языке можно выделить мягкие (палатализированные) варианты многих твердых согласных (исключение: всегда твердые /ж, ш, ц/ и всегда мягкие /ш':, ч', j/). Также было уделено внимание уникальным согласным каждого языка, в результате чего, например, в русском языке не было найдено слогообразующих согласных /l, m, r/. В отличие от чешского, в русском языке также нет голосового /h/ или вибранта /ř/. Сравнение ортоэпических процессов подтвердило особенно то, что из-за артикуляционно более плотных согласных соединений в русском языке часто возникают изменения очень отличные от чешского.

Seznam použitých informačních zdrojů

Zdroje v českém jazyce:

HÁLA, Bohuslav. *Fonetika v teorii a v praxi*. 1. vydání. Praha: SPN, 1975. ISBN 14-706-75.

HÁLA, Bohuslav a Miloš SOVÁK. *Hlas – řeč – sluch: základy fonetiky a logopedie*. Praha: SPN, 1962. ISBN 16-901-62.

HAVRÁNEK, Bohuslav a kol. *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy: Hláskosloví a tvarosloví*. Praha: SPN, 1961. ISBN 14-396-76.

HŮRKOVÁ, Jiřina. *Česká výslovnostní norma*. Praha: Scientia, spol. s.r.o., pedagogické nakladatelství, 1995. ISBN 80-85827-93-X.

KONEČNÝ, Jakub. *Praktická fonetika ruského jazyka pro budoucí učitele*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2015. ISBN 978-80-7290-835-6.

PALCOVÁ, Zdena. *Fonetika a fonologie češtiny: s obecným úvodem do problematiky oboru*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1994. ISBN 80-7066-843-1.

ROMPORTL, Milan. *Stručná fonetika ruštiny*. Praha: SPN, 1977. ISBN 17-298-77.

VESELÝ, Josef. *Problematika vyučování ruštině jako blízce příbuznému jazyku*. 1. vydání. Praha: SPN, 1985. ISBN 14-459-85.

Zdroje v ruském jazyce:

АВАНЕСОВ, Рубен Иванович. *Русское литературное произношение: учебное пособие для учительских и педагогических институтов*. Москва: Гос. учебно-педагог. изд-во, 1954.

ГВОЗДЕВ, Александр Николаевич. *Современный русский литературный язык. Часть 1. Фонетика и морфология.* Москва: Просвещение, 1967.

ИВАНОВ, Вячеслав Всеволодович. *Современный русский язык: теоретический курс: фонетика.* Москва: Русский язык, 1985.

ИВАНОВА, Вера Федоровна. *Современный русский язык: графика и орфография.* Москва: Просвещение, 1966.

КАСАТКИН, Леонид Леонидович. *Современный русский язык. Фонетика.* 3-е издание. Москва: Академия, 2014. ISBN 978-5-4468-0221-0.

КОПЕЦКИЙ, Леонтий Васильевич. *Лекции по фонетике и морфологии русского языка.* 1-ое издание. Praha: SPN, 1965. ISBN 16-933-65.

ЛЕКАНТ, Павел Александрович. *Современный русский литературный язык.* Москва: Высшая школа, 1996. ISBN 5-06-003021-0.

ОЛИВЕРИУС, Зденек Франтишек. *Фонетика русского языка.* 3. vydání. Praha: SPN, 1974. ISBN 14-427-87.

СПИРИДОНОВ, Василий Николаевич. *Příručka fonetiky ruského jazyka.* Praha: Pedagogická fakulta UK, 1996.

Slovníky:

КОПЕЦКИЙ, Леонтий Васильевич. *Školní rusko-český slovník.* 7. vydání. Praha: SPN, 1968. ISBN 14-088-80.

ŠROUFKOVÁ, Miloslava a kol. *Rusko-český, česko-ruský slovník.* 1. vydání. Praha: LEDA, spol. s.r.o., 1999. ISBN 80-85927-41-1.

Internetové zdroje:

Internetové zdroje v českém jazyce:

Obr. 4-27: BEZDĚKOVÁ, Jana. *Jak na správnou výslovnost* [online]. [cit. 2020-10-21] Dostupné z: <http://komunikacnivychova.upol.cz/mluvenyprojev/studijni-opory/opory/16/index8b12.html?s=7>

Obr. 29, 31, 33, 35, 37, 39, 41, 43, 45, 47, 49: BEZDĚKOVÁ, Jana. *Jak na správnou výslovnost* [online]. [cit. 2020-10-21] Dostupné z: <http://komunikacnivychova.upol.cz/mluvenyprojev/studijni-opory/opory/16/index8b12.html?s=7>

KRČMOVÁ, Marie. *Fonetika a fonologie* [online]. 2009 [cit. 2020-09-15]. Dostupné z: https://is.muni.cz/elportal/estud/ff/ps09/fonetika/tisk_2009/index.html

Internetové zdroje v ruském jazyce:

КНЯЗЕВ, Сергей Владимирович и Софья Константиновна ПОЖАРИЦКАЯ. *Современный русский литературный язык: Фонетика, орфоэпия, графика и орфография* [online]. 2011 [cit. 2020-09-27]. Dostupné z: <http://ekislova.ru/wp-content/uploads/2017/09/князев-пожарицкая.pdf>

ПОГОРЕЛОВА, Мария Валериевна. *Современный русский язык: введение в изучение курса фонетика*. Воронеж: Издательско-полиграфический центр ВГУ [online]. 2008 [cit. 2020-09-09]. Dostupné z: <http://window.edu.ru/resource/511/65511/files/m08-145.pdf>

Obr. 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48: ШИШКО, Владимир Александрович. Общество с ограниченной ответственностью «Инфоурок». *Логопедический профиль, особенности артикуляции, характеристика* [online]. 2013 [cit. 2020-10-03]. Dostupné z: <https://infourok.ru/logopedicheskiy-profilosobennosti-artikulyaciiharakteristikazvuk-edinica-abstraktnaya-ona-ne-podkreplena-silnoy->

chuvstvennoy-osn-1720262.html

Internetové zdroje v anglickém jazyce:

YANUSHEVSKAYA, Irena and Daniel BUNČIĆ. *Journal of the International Phonetic Association*. Cambridge University Press [online]. 20 July 2015 [cit. 2020-11-5]. Dostupné z:

<https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-the-international-phonetic-association/article/russian/55589EC639ADEF1764B5ECD0B76970FA>

Seznam obrázků

- Obr. 1. Schéma průřezu řečového aparátu (s. 14)
- Obr. 2. Konsonantismus současného ruského jazyka (s. 21)
- Obr. 3. Konsonantismus současného českého jazyka (s. 23)
- Obr. 4 a 5. Artikulace ruského a českého б, b (s. 32)
- Obr. 6 a 7. Artikulace ruského a českého п, p (s. 32)
- Obr. 8 a 9. Artikulace ruského a českého в, v (s. 33)
- Obr. 10 a 11. Artikulace ruského a českého ф, f (s. 34)
- Obr. 12 a 13. Artikulace ruského a českého м, m (s. 34)
- Obr. 14 a 15. Artikulace ruského a českého р, r (s. 35)
- Obr. 16 a 17. Artikulace ruského a českého с, s (s. 36)
- Obr. 18 a 19. Artikulace ruského a českého з, z (s. 37)
- Obr. 20 a 21. Artikulace ruského a českého к, k (s. 37)
- Obr. 22 a 23. Artikulace ruského a českého г, g (s. 38)
- Obr. 24 a 25. Artikulace ruského a českého х, ch (s. 39)
- Obr. 26 a 27. Artikulace ruského a českého ж, j (s. 39)¹¹³
- Obr. 28. Artikulace ruského ш (s. 40)
- Obr. 29. Artikulace českého с (s. 40)
- Obr. 30. Artikulace ruského д (s. 41)
- Obr. 31. Artikulace českého d (s. 41)
- Obr. 32. Artikulace ruského т (s. 42)
- Obr. 33. Artikulace českého t (s. 42)
- Obr. 34. Artikulace ruského н (s. 43)
- Obr. 35. Artikulace českého n (s. 43)
- Obr. 36. Artikulace ruského д' (s. 44)

¹¹³ Bezděková, J., online.

- Obr. 37. Artikulace českého d' (s. 44)
- Obr. 38. Artikulace ruského т' (s. 45)
- Obr. 39. Artikulace českého t' (s. 45)
- Obr. 40. Artikulace ruského н' (s. 46)
- Obr. 41. Artikulace českého ň (s. 46)
- Obr. 42. Artikulace ruského ж (s. 46)
- Obr. 43. Artikulace českého ž (s. 46)
- Obr. 44. Artikulace ruského ш (s. 47)
- Obr. 45. Artikulace českého š (s. 47)
- Obr. 46. Artikulace ruského ч (s. 48)
- Obr. 47. Artikulace českého č (s. 48)
- Obr. 48. Artikulace ruského л (s. 49)
- Obr. 49. Artikulace českého l (s. 49)¹¹⁴¹¹⁵

¹¹⁴ Bezděková, J., online.

¹¹⁵ Šiško, V. A., 2013, online.